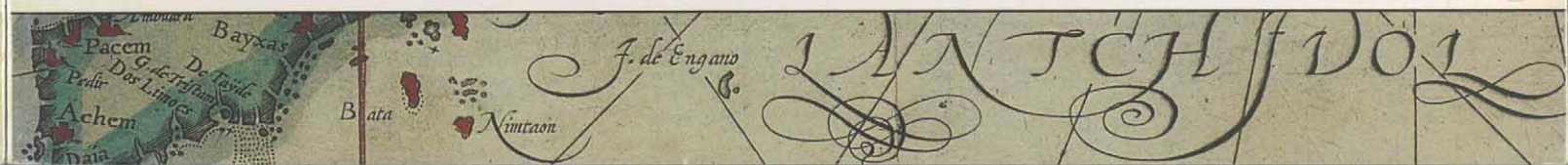

CAERT-THRESOOR

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE KARTOGRAFIE IN NEDERLAND

15e jaargang 1996, nr. 4

Antiquariaat
Het Bisschopshof

Oude Boeken, Prenten en Kaarten

J.W. Kervezee

Lichte Gaard 1
3511 KT Utrecht 030-2314093

Nederlandse stads- en dorpsgezichten
Kaarten en plattegronden
Plaatsbeschrijvingen en atlassen
Geïllustreerde boeken

MERCATOR

Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht - NL
Tel. 030 - 2 32 13 42

Catalogus op aanvraag

CAERT-THRESOOR

Inhoud 15e jaargang 1996, nr. 4

De Mercatorjaren 1994 en 1995: een terugblik

Peter van der Krogt 89

Gerard Mercator en Gangelt

Frans H.G. Engelen 97

De kaartencollectie in het Streekarchief Hollands Midden te Gouda

C.W. Hesselink-Duursma 99

De minuutkaart van Middelburg in Vlaanderen van Jacob van Deventer teruggevonden

H.A.M. van der Heijden 107

Varia Cartographica 110

Besprekingen 112

Nieuwe Literatuur en Facsimile-uitgaven 115

Inhoud 15e jaargang 1996 116

Redactie

Dr. H.P. Deys, Drs. M.M.Th.L. Hameleers,
Dr. P.C.J. van der Krogt, Dr. W.A. Ligtendag,
Drs. A.H. Ruitinga, J.W.F. Voogt,
Drs. D. de Vries, Drs. J.W.H. Werner

Redactiesecretariaat

Kopij, recensie-exemplaren enz. zenden aan:
Caert-Thresoor, dhr. J.W.F. Voogt, Universiteit Utrecht,
FRW-Vakgr. Kartografie, Postbus 80.115, 3508 TC
Utrecht.

Aanwijzingen voor auteurs

Op aanvraag verkrijgbaar bij het redactiesecretariaat.

Abonnementen en administratie

Abonnementen (alleen per hele jaargang) f 32,50 per
jaar (vier nummers), buitenland f 55,—. Losse nummers
f 12,50. Opgave van abonnementen, adreswijzigingen
en bestellingen van losse nummers aan: Caert-Thresoor,
Postbus 68, 2400 AB Alphen aan den Rijn, tel. 0172-
444667, Postgironummer 5253901.

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is
slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de re-
dactie.

Advertentietarieven

hele pagina per nr. f 110,—
halve pagina per nr. f 80,—
1/4 pagina per nr. f 55,—
Bij plaatsing in één jaargang (4 nrs.): wisselende tekst
10% korting; zelfde tekst 15% korting.

ISSN 0167-4994

Afbeelding omslag:

400 jaar geleden verscheen het Itenerario van Jan Huy-
ghen van Linschoten, waarmee hij de weg bereidde voor
de Nederlandse kooplieden in Azië. Aan één van de daar-
in opgenomen kaarten is het hier afgebeelde deel van de
Indische Archipel ontleend, waar - ook in 1596 - de eerste
Nederlandse handelsexpeditie onder leiding van De
Houtman en Keyzer opereerde (Universiteitsbibliotheek
Amsterdam).

De Mercatorjaren 1994 en 1995: een terugblik

In 1994 is het Mercatorjaar over ons heen gekomen. Tentoonstellingen met hun catalogi, boeken, symposia en meer ludieke activiteiten: alles werd in 1994 in meervoud gedaan om te herdenken dat Gerard Mercator 400 jaar eerder was overleden. In 1995 werd het nog eens dunnetjes overgedaan, omdat het toen 400 jaar geleden was dat Mercators *Atlas* het licht zag.

Met deze persoonlijke terugblik hoop ik vooral enige duidelijkheid te scheppen in de chaos van publicaties. Uit de in 1993 gepubliceerde *Bibliografie van de Geschiedenis van de Kartografie van de Nederlanden* bleek al dat aan Mercator de meeste titels gewijd waren binnen de geschiedenis van de kartografie. In 1994 en 1995 zijn er weer tientallen meer of minder waardevolle titels bijgekomen. In de bijlage bij dit artikel worden de 19 boeken en catalogi met te zamen bijna 125 verschillende bijdragen opgesomd.

De activiteiten waren geconcentreerd in Mercators geboortestreek het Land van Waas met als centrum Sint-Niklaas en in de stad Duisburg, waar hij de tweede helft van zijn leven woonde en werkte en waar hij overleden en begraven is. De Belgische activiteiten betroffen vooral tentoonstellingen, die in Duisburg betroffen veelal symposia. Leuven, de stad waar hij zijn opleiding genoot en waar hij zijn eerste werken schiep, had geen *echte* Mercator-activiteit. Ik heb me laten vertellen dat een geplande grote tentoonstelling om politieke redenen naar Brussel moest verhuizen. In de plaats kreeg Leuven een prachtige tentoonstelling over de kaarten van de Zeventien Provinciën, maar die valt buiten deze terugblik.

Duisburg: Mercator-Symposia

De eerste 1994-activiteiten vonden al enkele jaren terug plaats. De Duisburgse universiteit, getooid met de weinig fantasievolle naam "Universität-Gesamthochschule Duisburg", ving in 1992 aan met een reeks Mercator-Symposia. De universiteit had het plan opgevat zich een echte naam aan te meten en dacht aan de illustere stadgenoot, die rond 1550 naar Duisburg gekomen was voor een professoraat aan de aldaar op te richten universiteit. De universiteit kwam er pas in 1655 (en werd in 1818 weer opgeheven; de huidige universiteit dateert van 1972).

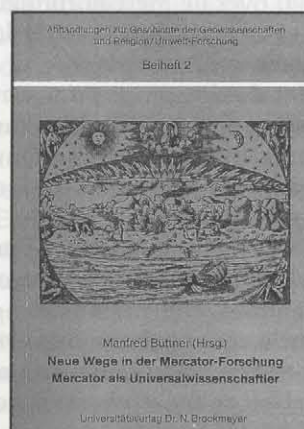
Dr. P.C.J. van der Krogt, docent-onderzoeker aan de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Universiteit Utrecht, is in het kader van het project 'Explokart' werkzaam aan een hernieuwde uitgave van prof. Koemans *Atlantes Neerlandici*.

Dit artikel verschijnt tegelijkertijd ook in *Kartografisch Tijdschrift* 22(1996)3.

Plaatsing van dit artikel is mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van Antiquariaat Mercator van R.C. Braeken, Achter Clarenburg 2 te Utrecht.

XII

XIV

Hoewel Mercator door de overige bestuursleden als ideale naamgever beschouwd werd, vond men kennelijk dat een universiteit toch niet genoemd kon worden naar iemand die slechts uitblonk in één vak - en dan nog zo'n onbelangrijk vak als kartografie. De eerste sessie van het eerste Mercator-symposium geeft aan wat men feitelijk beoogde: "Mercator als reformiert-protestantisch orientierter Universalwissenschaftler", Mercator moet beschouwd worden als een universeel geleerde, waar terecht een universiteit naar genoemd kan worden. Hoewel historisch-kartografen wel welkom waren op deze symposia en ook hun lezingen met belangstelling ontvangen werden, was het de bedoeling te benadrukken dat Mercator nog veel meer dan kaarten gemaakt had. Inderdaad, Mercator heeft enkele theologische tractaten nagelaten - gedrukt of in manuscript. Het blijft echter de vraag of Mercator als universeel geleerde gezien mag worden. Zijn innovatieve waarde buiten de kartografie is mijns inziens niet aangetoond.

Van de Mercator-symposia zijn de congresbundels verschenen in de reeks *Duisburger Mercator-Studien*. De eerste bundel van het 1992-symposium bevat 10 bijdragen [XI]. Een belangrijke bijdrage daarin is van de hand van Manfred Büttner: "Mercators Hauptwerk, der Atlas, aus theologischer und wissenschaftshistorischer Sicht", waarin met "Atlas" niet Mercators kaarten in de *Atlas* bedoeld worden, maar het eerste deel, waarin Mercator zijn theorieën over de schepping uiteenzet. Büttner had niet genoeg aan zijn bijdrage in de bundel, maar gaf ook nog een afzonderlijk boek over hetzelfde onderwerp uit (dat in 1995 al een tweede, vermeerderde druk kreeg) [XIV]. Hierin staat onder andere een Duitse vertaling van enkele hoofdstukken uit Mercators werk over de schepping, het eerste deel van de *Atlas*. De andere bijdragen in de bundel van het Mercator-Symposium behandelen ook theologische aspecten van Mercator. Slechts de beide laatste bijdragen zijn historisch-kartografisch:

Ingrid Kretschmer schrijft over de Mercatorprojectie en schrijver dezes over de aardglobe. Het is wellicht veelzeggend voor het streven Mercator als universeel geleerde te poneren dat er van de elf bijdragen in de bundel van het tweede symposium [XII] bijna de helft (5) de kartografie behandelen? Behalve een artikel over de praktische geometrie en een over de Mercatorprojectie (door mw. Kretschmer) zijn er bijdragen over de kaarten van Siberië, Vlaanderen en Zwitserland.

Het derde symposium werd gehouden op 10 en 11 maart 1994 [XIII]. Het kartografische aspect is hier iets minder sterk vertegenwoordigd: van de 14 gepubliceerde bijdragen zijn er zes van kartografische aard.

Bij het vierde Mercator-Symposium op 30 en 31 oktober 1995 stond Mercator als persoon niet langer centraal. Het thema was de activiteit van de in de 16de eeuw opkomende praktische wiskundigen (kartografen, ingenieurs e.a.) en hun plaats in de wetenschap en maatschappij (zie *Caert-Thresoor* 14(1995)-2, blz. 46).

Begin 1994 is de naam van de universiteit veranderd in "Gerhard Mercator Universität Gesamthochschule Duisburg". Direct daarop organiseerde zij een reeks voordrachten, de zgn. Ringvorlesungen, waarin diverse onderwerpen met betrekking tot Mercator de revue passeerden. Ondergetekende vertelde over Mercators atlas. De lezingen zullen binnenkort gepubliceerd worden.

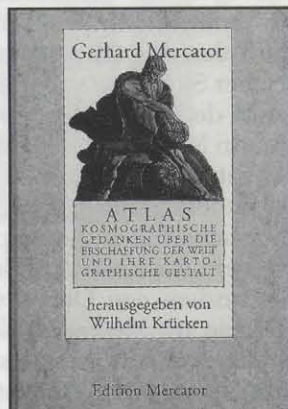
Van 6 tot 8 oktober 1994 was het de beurt aan de Deutsche Gesellschaft für Kartographie. Haar twejaarlijkse Kartographiehistorisches Colloquium vond plaats in het Kultur- und Stadthistorisches Museum Duisburg met als thema, hoe kan het ook anders, Mercator und seine Zeit. Natuurlijk veel voordrachten met Mercatoriaanse onderwerpen, die in de onlangs gepubliceerde *Duisburger Forschungen* verschenen zijn (de bijdragen zijn vermeld in *Caert-Thresoor* 16(1996)3, blz. 88).

Duisburg: Verfolgt, geachtet, universal

In tegenstelling tot België, waar drie tentoonstellingen elkaar de loef af poogden te steken, was er in Duisburg maar één grote tentoonstelling: *Verfolgt, geachtet, universal - Gerhard Mercator, Europa und die Welt*, die van 4 september 1994 tot 31 januari 1995

XV

XVII

plaatsvond. Het Kultur- und Stadthistorisches Museum is gevestigd in een pas ingerichte voormalige fabriekshal in de buurt van zowel de Oberstrasse waar Mercator woonde en werkte en van de Dom, waarin hij begraven ligt. De tentoonstelling was verdeeld in twee ruimten, de eerste was de tijdelijke tentoonstelling, de tweede de permanente tentoonstelling, waarmee Duisburg haar grote inwoner mee wil gedenken. Voor de tijdelijke tentoonstelling had men diverse bruiklenen gekregen. Voor het eerst in de geschiedenis waren door Mercator vervaardigde instrumenten bij elkaar gebracht: de drie astrolabia die in de laatste jaren door Gerard L'E. Turner ontdekt en aan Mercator toegeschreven zijn.

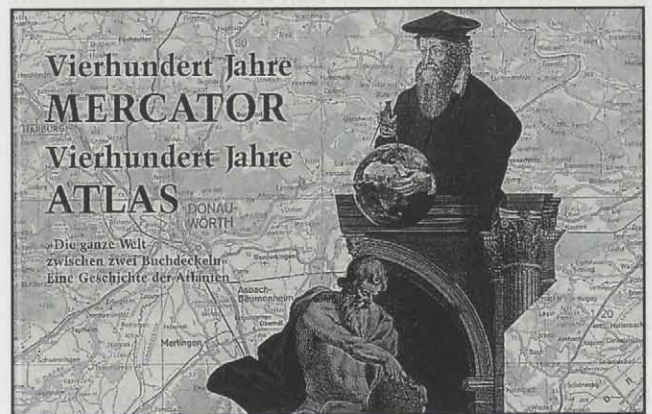
Ter gelegenheid van de tentoonstelling verscheen *Gerhard Mercator: Europa und die Welt* [XV], een bundel van ruim 250 bladzijden met vele kleurenillustraties. Het bevat dertien bijdragen, die eigenlijk alle facetten van Mercator en zijn werk en van Duisburg in de 16de eeuw omvatten. Interessant is bijvoorbeeld de bijdrage van Peter Mesenburg over de nauwkeurigheid van de wandkaart van Europa en de detailstudie over etnografische voorstellingen op de kaarten door Gernot Tromnau. Turner wijdt in dit boek een bijdrage aan de door hem gevonden astrolabia.

Ter gelegenheid van de tentoonstelling is het museum-exemplaar van de Mercator-Hondius atlas uit 1606 gerestaureerd. Daarbij is een facsimile op microfilm en microfiche van deze atlas gemaakt. Een feit dat in Nederlandse historisch-kartografische kringen vrijwel onbekend is.

In samenhang met de herdenking bracht de wiskundeleraar Wilhelm Krücken samen met de archivaris Joseph Milz een uitgebreide studie uit over de grote wereldkaart uit 1569, die vergezeld gaat van een verkleinde facsimile (op één groot blad) van het Baseler exemplaar [XVI]. Later verzorgde Krücken nog een Duitse vertaling van het volledige tractaat over de schepping [XVII], zodat we er daar nu voor een gedeelte twee van hebben [bijdragen 118 en 119].

Duitsland: Gotha en München

Elders in Duitsland werd het Mercatorjaar ook aangegrepen voor een tentoonstelling. Het Kartographisches Museum Gotha hield een tentoonstelling *Gerhard Mercator: Kartographische Schätze aus gothaer Sammlungen*. Helaas was mijn bezoek op doorreis te

XVIII

kort om de tentoonstelling te bekijken. Er was ook geen catalogus, slecht een klein foldertje.

De Bayerische Staatsbibliothek bedacht een alternatief voor 1994: Mercators *Atlas* verscheen postuum, in 1595. Dus in 1995 was het 400 jaar geleden dat de eerste atlas met de naam *Atlas* gepubliceerd was. Reden voor een tentoonstelling: *400 Jahre Atlas*, gehouden van 5 april tot en met 1 juli 1995. Hierbij verscheen de tweede Duitse catalogus *Vierhundert Jahre Mercator: vierhundert Jahre Atlas* [XVIII]. Dit is een rijk geïllustreerd (kleur en zwart-wit) boek, waarin in 19 bijdragen de geschiedenis van de atlas van de vroegste vormen tot aan elektronische atlassen uit de doeken wordt gedaan. Veel aandacht wordt ook geschonken aan thematische atlassen.

Vlaamse biografie

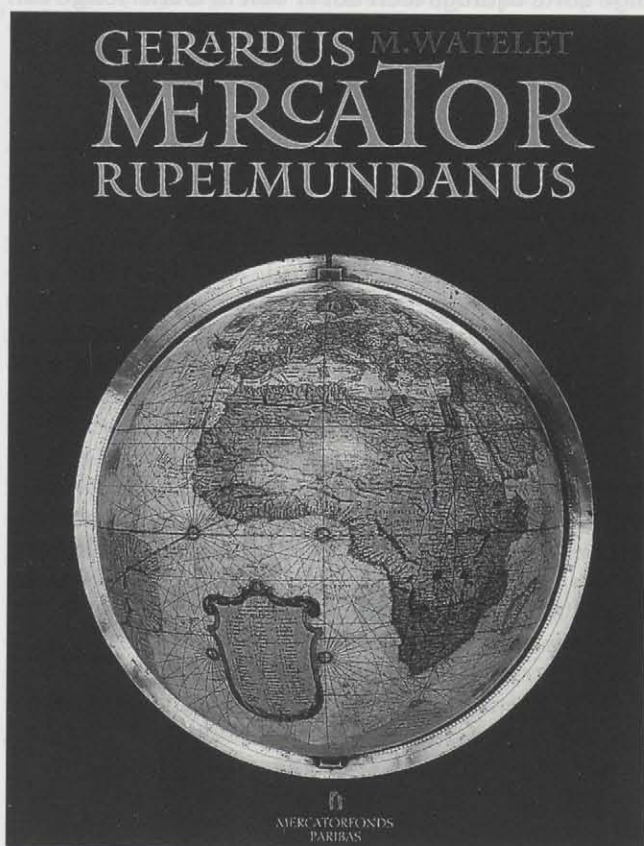
In België vond de eerste publikatie ook vóór 1994 plaats. Lannoo, een uitgever met kennelijk goed commercieel inzicht, zorgde ervoor dat reeds in 1993 een nieuwe biografie van Mercator het licht zag. *Mercator van Rupelmonde* door Roger-A. Blondeau is de eerste (!) Nederlandstalige biografie van de grote kartograaf [I]. Het is een vlot geschreven werk, waarbij de wetenschappelijke bewijsvoering het nogal eens laat afweten bij een goed lopend verhaal. Vooral bij de beschrijving van de kaart van Vlaanderen laat de auteur blijken weinig van de 16de-eeuwse kaartproductie te weten. Ronduit storend is de nadruk die gelegd wordt op het feit dat Mercator als Vlaming beschouwd moet worden: "Mercator is van ons" wordt in het voorwoord gesteld! Het werk is slechts matig geïllustreerd en alleen in zwart-wit. Heel opmerkelijk is dat het

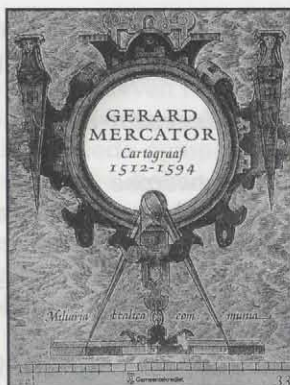
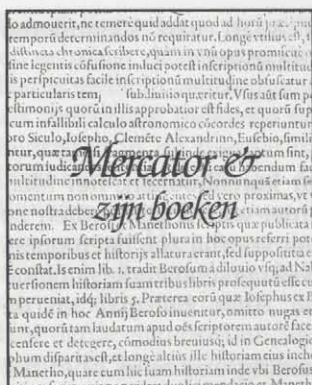
stofomslag niet Mercators kaart van Vlaanderen toont, maar Ortelius' kopie daarvan.

Het Mercator-fonds

De Antwerpse uitgever van kunstboeken, het Mercatorfonds, zou zijn naam niet waard zijn indien ze het Mercatorjaar zonder meer voorbij zou laten gaan. Zij pakten uit met drie geheel verschillende publikaties: Het Mercator-boek, de *Atlas Europae* en de Europa-kalender.

Na een jarenlange voorbereiding was eind 1994 het ruim 4 kg wegende werk *Gerard Mercator Rupelmundanus* in het Nederlands en Frans (of liever Vlaams en Waals) uit [VI]. Een Nederlander denkt dat zo'n Latijnse naam voor beide taaledities hetzelfde is. Maar nee, in het Frans heet het *Gérard Mercator Cosmographe* met als argument dat "Rupelmundanus" voor de Franstalige koper nietszeggend is (of soms te veel Vlaams is?). De redactie van deze pil was in handen van Marcel Watelet, die tijdens een jarenlange voorbereiding een keur van bekende en minder bekende kaart- en andere historici bij elkaar wist te brengen. Hij had de ondankbare taak de onderwerpen uit te zoeken en de ingeleverde teksten met elkaar in overeenstemming te brengen, ze in het Nederlands of het Frans of in beide talen te laten vertalen en de illustraties uit te zoeken. Helaas is dit hem niet altijd even goed gelukt. Het boek geeft niet, zoals het pretendeert, een totaaloverzicht van leven, werk en betekenis van Gerard Mercator. Het blijft steken in een keur van soms zeer specialistische bijdragen, die elk op zich van hoog gehalte zijn, maar die te zamen geen overzicht scheppen. Als voorbeeld de wijze waarop Mercators *Atlas* behandeld wordt, welk werk toch als één van de belangrijkste beschouwd moet worden. We vinden informatie over de kaarten van Frankrijk door Mireille Pastoureau, over de kaarten van Zwitserland door Hans-Peter Höhener en over de kaarten van Duitsland en de Poolse kroonlanden door Peter Meurer. Géén bijdrage over de overige kaarten in de atlas, maar wat nog een veel groter gebrek is, een overzicht van het totale atlasproject en de invloed op de latere atlasproductie schittert door afwezigheid. Het werk is zeer rijk geïllustreerd met veel kleur en groot-formaat platen, vrijwel alle van hoge kwaliteit. Maar ook hier ontbreekt visie in de keuze: het lijkt erop dat gedacht is als er maar veel il-

V

IX

lustraties in staan dan is het wel goed.

Hoewel Gerard Mercator Rupelmundanus niet mag ontbreken in de bibliotheek van een Mercatorfiel, zal hij voor een overzicht nog steeds Averdunk & Müller-Reinhard, *Gerhard Mercator und die Geographen unter seinen Nachkommen* moeten raadplegen, een werk dat twee jaar na Mercators 400ste geboortjaar verscheen en daarom nu de leeftijd van Mercator bereikt heeft.

In december volgde eveneens bij het Mercatorfonds de *Atlas Europae* [VIII], een facsimile van de samengestelde atlas, die in 1979 bij Sotheby verkocht is en zich thans in de kluis van het British Rail Trust Fund bevindt. Deze atlas is daarom zo belangrijk omdat er de enig bekende manuscriptkaarten van de hand van Mercator in zitten. Een volledige kleurenfacsimile op losse bladen wordt vergezeld van een boek met bijdragen over de naam *Atlas* en over de wandkaarten van Europa, de Britse Eilanden en de wereld, waaruit de *Atlas Europae* is samengesteld.

Het kon niet op bij het Mercatorfonds, dus gaven zij ook een prachtige kalender uit. Bij elke maand is een deel van Mercators kaart van Europa uit 1572 op ware grootte afgebeeld, zodanig dat men alle bladen te zamen kan monteren tot een grote wandkaart. Er zijn 15 bladen: er is een omslag en twee extra maanden (december 1994 en januari 1996) aan toe gevoegd. De basis voor deze kalenderfacsimile is het ongekleurd exemplaar te Basel. De foto's daarvan zijn ingekleurd door Photogravure De Schutter in de oorspronkelijke waterverftechniek, volgens de kleurstelling zoals in de *Atlas Europae* te zien is.

De KOKW

De Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas organiseerde vele Mercator-activiteiten in het verleden, in 1871 werd op hun initiatief het grote standbeeld van Mercator geplaatst in zijn geboortestad Rupelmonde. Ook dit Mercatorjaar voerde de KOKW de boventoon in de Belgische activiteiten. Deelnemers aan de studiedag van de NVK-Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie op 12 juni 1994 in Sint-Niklaas zullen zich de goede ontvangst in het Stedelijk Museum wel weten te herinneren, anderen kunnen het verslag van R. Steur in *Caert-Thresoor* (13(1994) 4, blz. 111-112) er op nalezen.

Het voert te ver om alle festiviteiten van de KOKW op te noemen. Enkele belangrijke activiteiten van blijven-

de aard zal ik hier noemen.

In juni opende het Stedelijk Museum van Sint-Niklaas na een grondige verbouwing de deuren van zijn Mercatorzaal. Centraal in de permanente tentoonstelling staat de Mercatorcollectie van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, die begonnen is door de eerste Mercatorvorser, Jean van Raemdonck. Hier krijgt de bezoeker een overzicht van het volledige oeuvre van de grote kartograaf. Pronkstukken zijn de beide globes, die speciaal voor het Mercatorjaar gerestaureerd zijn en er thans eruitzien alsof ze Mercators werkplaats net verlaten hebben (zie de artikelen van Peters in *Caert-Thresoor* (14(1995)2, blz. 37-43) en de *Annalen van de KOKW* [IV]). Wat niet in origineel in de collectie is, hangt er in facsimile. Op de route naar deze collectie zien we facsimile's en objecten uit de tijd vóór Mercator, hierna is de tentoonstelling gewijd aan de kartografische produkten ná Mercator tot de topografische kartering van België in deze eeuw toe. Een catalogus van deze tentoonstelling is er helaas niet, maar de Mercatorcollectie wordt kort beschreven in de catalogus van de Brusselse tentoonstelling.

Ter ere van Mercator wijdde de KOKW haar *Annalen* van 1994 geheel aan de kartografie [IV]. Een lange bijdrage van Theo Pennemans handelt over de astrologie ten tijde van Mercator. Dit was ook het onderwerp van de tentoonstelling *Sterren in beelden*, die van 6 maart tot 6 juni 1994 in het Stedelijk Museum Sint-Niklaas het Mercatorjaar inluidde. De rijk geïllustreerde catalogus [III] daarvan geeft een goed overzicht van dit bij de meeste kaarthistorici onbekende onderwerp.

Kortere bijdragen in de *Annalen* bespreken de restauratie van het globepaar en van de IATO-atlas. Een aardige korte bijdrage leert dat er ook in Oude Tonge een Gerard Mercator leefde. De laatste bijdrage is een kartobibliografie van de kaarten van Vlaanderen.

Een belangrijke tentoonstelling sloot het Mercatorjaar te Sint-Niklaas. Van 3 december tot 30 januari 1995 was in het Mercatormuseum de tentoonstelling *Mercator en zijn boeken* te zien. In 1604 werd door de Leidse boekhandelaar Jean Maire Mercators bibliotheek geveild. Van de gedrukte catalogus is het enig bekende exemplaar te Leipzig in de Tweede Wereldoorlog verloren gegaan (zie *Caert-Thresoor* 13(1994) 1, blz. 10-11). De KOKW is echter in bezit van een exact afschrift van de catalogus, dat vermoedelijk eind vorige eeuw vervaardigd is met de bedoeling een nieuwe uitgave te vervaardigen. Dat is toen niet gelukt. Ter gelegenheid van het Mercatorjaar is er bij het Mercatorfonds te Antwerpen een facsimile verschenen van dit afschrift [VII]. In de tentoonstelling werden exemplaren getoond van de boeken, die Mercator in zijn bezit had. In de catalogus worden ze uitgebreid geannoteerd [V].

Tenslotte kan nog genoemd worden de tentoonstelling *Ontstaan van het Mercatorstandbeeld te Rupelmonde*, die van 11 september tot 9 oktober 1994 in het Mercatorsecretariaat te Rupelmonde te zien was, met een vouwblad als toelichting.

Museum Plantin-Moretus

Twee tentoonstellingen zijn er in België in 1994 aan

X

Mercator gewijd (de derde in Leuven laten we hier buiten beschouwing). Het begon in Antwerpen in het Plantin-Moretusmuseum met de tentoonstelling *Gerard Mercator en de geografie in de zuidelijke Nederlanden (16de eeuw)*, die van 30 april tot 24 juli plaatsvond.

Het mooie van een tentoonstelling in dit museum is, dat het eigenlijk geen zaal voor bijzondere tentoonstellingen kent. De objecten staan verspreid door het gehele museum, waardoor men tijdens het bezoek weer van dit prachtige museum kan genieten.

De tentoonstelling plaatst Mercator te midden van zijn tijdgenoten, kartografen als Pieter van der Beke, Gemma Frisius, De Jode e.a. en geeft daarnaast een overzicht van de kennis van de geografie in de 16de eeuw met reisverhalen en landbeschrijvingen. De bijbehorende catalogus [II] geeft - behalve een aantal essays over Mercatoriaanse en aanverwante onderwerpen - een beschrijving van de tentoongestelde objecten met zeer uitvoerige annotaties. Het is overigens ook de publikatie met het geringste aantal illustraties, maar dat werkt zeker niet negatief.

Koninklijke Bibliotheek

Als Belgische hekkesluiser volgde in december de tentoonstelling in de Koninklijke Bibliotheek van Brussel.

De bibliotheek verzorgde twee publikaties. *Gerard Mercator Cartograaf 1512-1594* [IX] en *Bibliotheca Mercatoriana* [X]. Het eerste werk bevat beschrijvingen van de collecties Mercatoriana in de Koninklijke Bibliotheek (97 bladzijden met uitgebreide toelichting van alle genoemde werken), in het Museum Plantin-Moretus (20 bladzijden: alleen de kaart van Vlaanderen en de relatie Plantijn-Mercator) en de geschiedenis van de collectie van de KOKW (5 bladzijden). Het boek is zeer rijk geïllustreerd.

Bibliotheca Mercatoriana omvat niet wat men op het eerste gezicht zal denken: het geeft géén overzicht van de bibliotheek van Mercator (zie daarvoor de catalogus van de KOKW). Als een soort aanvulling op het eerste werk pretendeert het een overzicht te geven van de Mercatoriana in de andere bibliotheken. De samenstellers hadden voor hun tentoonstelling een enquête uit laten gaan naar een groot aantal bibliotheken, waarin zij vroegen naar Mercators werken (kaarten, atlassen, globes en brieven). *Bibliotheca*

XIX

Mercatoriana bevat niets meer dan de overzichten die ze van 66 instellingen ontvangen hebben. Het werk is natuurlijk verre van volledig. Nederland is bijvoorbeeld slechts vertegenwoordigd door het Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam, de Nationale Bibliotheek (=Koninklijke Bibliotheek), de Provinciale Bibliotheek van Friesland en de Universiteitsbibliotheek Leiden.

De rest van de wereld

Buiten België en Duitsland was er weinig te merken van Mercator-activiteiten. Een *Map Collector* met extra aandacht aan Mercator, de IMCoS hield zijn jaarlijks congres te Antwerpen en bracht een Mercatornummer van zijn *Journal* uit en zelfs in *Cartographica Helvetica* werd een artikel aan onze kartograaf besteed.

Opmerkelijk is de tentoonstelling in Spanje. De Fundacion Carlos de Amberes organiseerde in samenwerking met de Vlaamse Gemeenschap en de Nederlandse Ambassade van 19 september tot 19 november 1995 de tentoonstelling *De Mercator a Blaeu. España y la Edad de Oro de la cartografía en las Diecisiete Provincias de los Payses Bajos* te Madrid, die van begin december tot februari 1996 in Barcelona door het Institut Cartogràfic de Catalunya werd herhaald. Deze tentoonstelling, met fraaie catalogus [XIX], stond niet direct in verband met de Mercatorjaren.

Een wat deden we in Nederland, behalve meewerken aan al deze buitenlandse activiteiten? De Nederlandse musea beschouwen Mercator kennelijk als een Belgisch-Duits fenomeen. Alleen binnen de kartografie was het Mercatorjaar te merken: *Caert-Thresoor* bracht een speciaal themanummer Mercator uit (13(1994) 1). Het *Kartografisch Tijdschrift* wijdde een nummer aan atlassen (20(1994) 3) om te gedenken dat Mercator ons het woord "atlas" schonk. Zelfs *Geodesia* publiceerde een korte beschouwing over de Mercatoractiviteiten in België.

Aan 's-Hertogenbosch, waar Mercator een deel van zijn jeugd bij de Broeders des Gemenen Levens doorbracht, is het Mercatorjaar geheel voorbijgegaan. Misschien iets voor 2012?

SUMMARY

The Mercator Years 1994 and 1995: a review

In 1994 it was 400th anniversary of Gerard Mercator's death, in 1995 it was the 400th anniversary of the publication of Mercator's *Atlas*. Exhibitions with catalogues, books, symposiums and more frivolous activities: everything was done several times. The subject Mercator had already the largest number of titles in the 1993 *Bibliography of the History of Cartography of the Netherlands*; in 1994 and 1995 dozens of more or less valuable titles are added. In this personal review some clarity is created in the chaos of publications. In the article reviews are presented of the exhibitions and publications, in the annex first the separate publications are listed (I-XIX), secondly the 124 individual contributions in those publications are presented in a systematic way: A. The more general contributions (A1 biographical, A2 philosophical and cosmological, A3 theological, A4 cartographical, A5 the astrolabes), B. Contributions on Mercator's individual works and C. Mercator collections.

BIJLAGE

De zelfstandige publikaties

Met hun besprekingen in *Caert-Thresoor* en *Kartografisch Tijdschrift*

België

- I *Mercator van Rupelmonde* / Roger-A. Blondeau. - Tielt : Uitgeverij Lannoo N.V., 1993. - 144 blz. ; ill. - (Lannoolbiografie). - ISBN 90-209-2301-3.
- II *Gerard Mercator en de geografie in de Zuidelijke Nederlanden (16de eeuw) = Gerard Mercator et la géographie dans les Pays-Bas Meridionaux (16e siècle)*. - Antwerpen : Stad Antwerpen, Museum Plantin-Moretus en Stedelijk Prentenkabinet, 1994. - 175 blz. ; ill.
- III *Sterren in beelden: astrologie in de eeuw van Mercator*. - Sint-Niklaas : Stadsbestuur ; v.z.w. Mercator 1994, 1994. - 176 blz. ; ill.
- IV *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas: Deel 97* / Eindredactie: Wim Nys. - Sint-Niklaas : Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, 1994. - 464 blz. ; ill. - Jaarboek, geheel gewijd aan Mercator.
- V *Mercator & zijn boeken* / Auteurs inleidende teksten: Theo Penneman; Alfred Van der Gucht; met bijdr. van Paul Bockstaele [et al.]. - Sint-Niklaas : v.z.w. Mercator 1994-Cultureel Ambassadeur van Vlaanderen ; Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas ; Stadsbestuur Sint-Niklaas, 1994. - 143 blz. - ISBN D 1994/3026/3.
- VI *Gerardus Mercator Rupelmundanus* / onder leiding van Marcel Watelet ; met bijdragen van Józef Babicz... [et al.]. - Antwerpen : Mercatorfonds Paribas, 1994. - 446 blz. ; ill. - ISBN 90-6153-313-9. - Ook verschenen in het Frans onder de titel *Gérard Mercator cosmographie*. - Bespreking door F.J. Ormel in *Kartografisch Tijdschrift* 21(1995) 3, blz. 108-109.
- VII *Catalogus librorum bibliothecae clarissimi doctissimi-que viro pia memoriae, Gerardi Mercatoris...* = *Catalogue vande boucken des gheleerden en wijtberoemden wereldt-beschrijver Gerardi Mercatoris*. - [Antwerpen] : Mercatorfonds Paribas, 1994. - Facsimile van het afschrift in manuscript van de uitgave Leiden: Thomas Basson, 1604. - [48] blz.
- VIII *Gerardi Mercatoris Atlas Europae : een facsimile-uitgave van kaarten van Gerard Mercator uit de Atlas van Europa, ca. 1570-1572* / o.l.v. Marcel Watelet; met bijdragen van James R. Akerman ... [et al.]. - Antwerpen : Mercatorfonds, 1994. - omslag met 17 krt. + begeleidend boek (96 blz. ; ill.). - (Bibliotheek van de Vrienden van het Mercatorfonds). - ISBN 90-6153-317-1. - Bespreking door F.J. Ormel in *Kartografisch Tijdschrift* 21(1995) 3, blz. 107-108.
- IX *Gerard Mercator Cartograaf 1512-1594* / Jean-Marie Duvosquel en Joost De Geest (alg. coörd.); bijdr. van Roger Calkoen... [et al.]. - Brussel : Gemeentekrediet, 1994. - 157 blz. ; ill. - Ook verschenen in het Frans.
- X *Bibliotheca Mercatoriana* / Hossam Elkhadem & Jean-Paul Heerbrant. - Brussel/Bruxelles : Koninklijke Bibliotheek/Bibliothèque Royale, 1994. - 102 blz. - (Monografieën van de Koninklijke Bibliotheek Albert I ; B89). - ISBN 2-87093-086-0.

Duitsland

- XI *Mercator und Wandlungen der Wissenschaften im 16. und 17. Jahrhundert: Referate des 1. Mercator-Symposiums Duisburg, 8.-9. März 1992* / Manfred Büttner & René Dirven (Hrsg.). - Bochum : Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 1993. - (Duisburger Mercator-Studien / hrsg. von Hans Heinrich Blotevogel ... [et al.] ; Bd. 1). - 185 blz. ; ill. - ISBN 3-8196-0155-4.
- XII *Mercator - ein Wegbereiter neuzeitlichen Denkens: Referate des 2. Mercator-Symposiums Duisburg, 8.-9. März 1993* / Irmgard Hantsche (Hrsg.). - Bochum : Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 1994. - (Duisburger Mercator-Studien / hrsg. von Hans Heinrich Blotevogel ... [et al.] ; Bd. 2). - 228 blz. ; ill. - ISBN 3-8196-0220-8.
- XIII *Gerhard Mercator und die geistigen Strömungen des 16. und 17. Jahrhunderts* / Hans H. Blotevogel & Rienk Vermij (Hrsg.). - Bochum : Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 1995. - (Duisburger Mercator-Studien / hrsg. von Hans Heinrich Blotevogel ... [et al.] ; Bd. 3). - 224 blz. ; ill. - ISBN 3-8196-0370-0.
- XIV *Neue Wege in der Mercator-Forschung: Mercator als Universalwissenschaftler* / Manfred Büttner (Hrsg.). - Bochum : Universitätsverlag Dr. Norbert Brockmeyer, 1992. - 144 blz. ; ill. - (Abhandlungen zur Geschichte der Geowissenschaften und Religion/Umwelt-Forschung / hrsg. von Manfred Büttner ; Beiheft 2). - ISBN 3-8196-0077-9. - Tweede, vermeerderde, druk: 1995. - 312 blz. ; ill. - Bespreking door M.H. de Lang in: *Caert-Thresoor* 13(1994)1, blz. 30-31.
- XV *Gerhard Mercator: Europa und die Welt* / Ruth Löffler & Gernot Tromnau (red.). - Duisburg : Stadt Duisburg, Der Oberstadtdirektor Kulturdezernat, Kultur- und Stadthistorisches Museum Duisburg, 1994. - 253 blz. ; ill. - Begleitband zur Ausstellung Verfolgt, geachtet, universal - Gerhard Mercator, Europa und die Welt.
- XVI *Gerhard Mercator Weltkarte ad usum navigantium Duisburg 1569, verkleinert reproduziert nach dem Originaldruck der Universitätsbibliothek zu Basel* / hrsg. von Wilhelm Krücken u. Joseph Milz. - Duisburg : Mercator-Verlag, 1994. - Omslag met facsimile (1 bl.), Begleitheft (34 p.) en Anmerkungen zum Begleitheft ([32] p.). - ISBN 3-87463-211-3.
- XVII *Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura = Atlas oder kosmographische Gedanken über die Erschaffung der Welt und ihre kartographische Gestalt* / von Gerhard Mercator ; aus dem Lateinischen von Heinrich Gräf ... [et al.] ; mit Anmerkungen hrsg. von Wilhelm Krücken. - Duisburg : Mercator-Verlag, 1994. - 209 blz. - ISBN 3-87463-217-2. - Duitse vertaling van Mercators 'De mundi creatione ac fabrica liber', opgenomen in de 'Atlas' sedert 1595.
- XVIII *Vierhundert Jahre Mercator, Vierhundert Jahre Atlas: 'Die ganze Welt zwischen zwei Buchdeckeln', Eine Geschichte der Atlanten* / Hrsg. v. Hans Wolff im Auftrag der Bayerischen Staatsbibliothek. - Weissenhorn in Bayern : Anton H. Konrad Verlag, 1995. - 382 blz. ; ill. - (Ausstellungskatalog / Bayerische Staatsbibliothek ; 65). - ISBN 3-87437-

358-4 (geb.) en 3-87437-366-5 (kart.).
- Bespreking door F.J. Ormeling in *Kartografisch Tijdschrift* 21(1995) 3, blz. 109-110.

Spanje

XIX *De Mercator a Blaeu: España y la edad de oro de la cartografía en las Diecisiete Provincias de los Países Bajos*. - Madrid : Fundación Carlos de Amberes, [1995]. - 174 blz. - Ook verschenen in het Catalaans: *De Mercator a Blaeu: España i l'edat d'or de la cartografia a les Disset Províncies dels Països Baixos*. - Barcelona : Institut Cartogràfic de Catalunya ; Madrid: Fundación Carlos de Amberes, [1995]. - De bijdragen zijn alle in het Catalaans vertaald, de catalogus van tentoongestelde stukken is met 16 nummers uitgebreid (nrs. 199-215), echter de nummers 35bis en 107bis uit de Spaanse catalogus staan niet in de Catalaanse versie.
Bespreking op blz. 113 van dit nummer.

De bijdragen

Alleen de bijdragen die Mercator of diens werken als onderwerp hebben worden hier vermeld. Artikelen over tijdgenoten of tijdsomstandigheden blijven hier buiten beschouwing.

A. Bijdragen van algemene aard

A1: Biografische artikelen

- 1 Mercator van Rupelmonde / Roger-A. Blondeau. = I.
- 2 Gerard Mercator (1512-1594), de grondlegger van de moderne cartografie / Leon Voet. - II 15-31.
- 3 De 'Officina Plantiniana' als verdeelcentrum van de globes, kaarten en atlasen van Gerard Mercator / D. Imhof. - II 32-41.
- 4 Gerardus Mercator de Repelmunda: Vragen bij de biografieën / Theo Penneman. - IV 11-25.
- 5 De portretpenning van Gerard Mercator door Simon de Passe / Walter Louwet. - IV 159-170.
- 6 Mercator de humanist / Marcel Watelet. - VI 17-19.
- 7 Van Rupelmonde naar Leuven / Marcel Watelet. - VI 73-91.
- 8 Duisburg / Joseph Milz. - VI 93-105.
- 9 Het intellectuele landschap / Marcel Watelet. - VI 107-117.
- 10 Mercators bibliotheek / Theo Penneman. - VI 121-131.
- 11 Uitgevers en drukkers / Leon Voet. - VI 133-149.
- 12 De zonen en kleinzonen van Mercator / Peter H. Meurer. - VI 371-385.
- 13 Fragmenten van de Mercator-historiografie / Marcel Watelet. - VI 387-397.
- 14 Besluit: de kennis in kaart gebracht / Marcel Watelet. - VI 399-400.
- 15 De briefwisseling. - X 105-107.
- 16 De "Officina Plantiniana" en Mercator / Dirk Imhof. - X 123-132.
- 17 Gerardus Mercator: een biografie / Alfred Van der Gucht. - X 139-151.
- 18 Einleitung: Wer war Gerhard Mercator? / Hans H. Blotevogel und Rienk Vermij. - XIII 1-15.
- 19 Gerardus Mercator (1512-1594): The Creation of an Image / Catrien Santing. - XIII 17-31.
- 20 Mercator and the scientific Renaissance at the University of Leuven / Geert H.W. Vanpaemel. - XIII 33-48.
- 21 Mercator als Universalwissenschaftler: Neue Wege in der Duisburger Mercator-Forschung. - XIV 205-277.
- 22 Ein Nachruf: Gerhard Mercator zum 400. Todestag / Gernot Tromnau. - XV 11-13.
- 23 Zwischen den Fronten: Das Herzogtum Kleve als politisches und konfessionelles Umfeld Gerhard Mercators während der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts / Irmgard Hantsche. - XV 37-71.
- 24 Eine klevische Landstadt: Die topographische Entwicklung Duisburgs bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts und die Übersiedlung Gerhard Mercators nach Duisburg / Joseph Milz. - XV 73-79.
- 25 Gerard Mercator, gran reformador de la cartografia del siglo XVI / Rodolfo Nuñez de las Cuevas. - XIX 19-34.

- 26 Mercator, de Rupelmonde a Lovaina y Duisburg / Roger-A. Blondeau. - XIX 35-40.
- 27 De catalogus van de bibliotheek van Gerard Mercator / P.C.J. van der Krogt en G. Schilder. - In: *Caert-Thresoor* 13(1994)1, blz. 10-12.
- 28 The business relationship between Christopher Plantin and Gerard Mercator / Dirk Imhof. - In: *IMCoS Journal* 59(Winter 1994), blz. 17-23.
- 29 Mercator, cultureel ambassadeur van Vlaanderen / Theo Scheele. - In: *NGT Geodesia* 37(1995)2, blz. 101-103.

A2: Mercators natuurfilosofische en kosmologische opvattingen

- 30 Mercator en de astrologie / Theo Penneman. - III 59-67.
- 31 Astrologie in de eeuw van Mercator: Een reeks schetsen / Theo Penneman. - IV 27-158.
- 32 De astrologie / Annelies van Gijzen. - VI 221-233.
- 33 De typus universitatis / Rienk Vermij. - VI 235-239.
- 34 Mercator's Stoic picture of the world / Rienk Vermij. - XII 63-81.
- 35 Mercator und die Naturwissenschaften seiner Zeit / Karl-Heinz Schlote. - XII 113-120.
- 36 Mercators kosmologische Vorstellungen: Eine wissenschaftshistorische Einordnung Mercators anhand seiner Weltbeschreibung / Rüdiger Thiele. - XII 83-111.
- 37 Breves in sphaeram meditatiunculae: Die Vorlesungsausarbeitung des Bartholomäus Mercator im Spiegel der zeitgenössischen kosmographischen Literatur / Rüdiger Thiele. - XIII 147-174.
- 38 Gerard Mercator and the science of chronology / Rienk Vermij. - XIII 189-197.
- 39 Mercator und die Neuausrichtung der Kosmographie im 16. Jahrhundert. - XIV 146-177.
- 40 Mercator und die theologische Neuausrichtung der Kosmographie/Geographie im Gefolge der Reformation sowie Mercators theologisch neutrale Gebirgsentstehungstheorie. - XIV 276-311.
- 41 Kosmographie als universale Wissenschaft: Zum Werk Gerhard Mercators / Rüdiger Thiele. - XV 15-36.

A3: Mercators godsdienstige opvattingen

- 42 De godsdienstige ideeën van Gerardus Mercator / M.H. de Lang. - II 51-56.
- 43 Mercator and the Reformation / Rienk Vermij. - XI 77-90.
- 44 Mercator vor dem Horizont der mittelalterlichen Wissenschaften, insbesondere der Theologie / Karl Schmitz-Moormann. - XI 93-101.
- 45 Theologische Zugänge zu Gerhard Mercator / Jürgen Hübner. - XI 103-107.
- 46 Mercator aus der Sicht mittelalterliche Theologie / Karl Schmitz-Moormann. - XII 1-11.
- 47 Mercator und die christliche Physik des Frühen Neuzeit / Manfred Büttner. - XIII 175-188.
- 48 Mercator und die Entwicklung der Exegese im sechzehnten Jahrhundert / Karl Schmitz-Moormann. - XIII 209-221.
- 49 Zur christologischen Ausrichtung der Physik bei Mercator und Danaeus oder: zur Bedeutung der Reformation für die Neuausrichtung der Naturwissenschaft. - XIV 178-204.
- 50 De godsdienstige opvattingen van Gerard Mercator / M.H. de Lang. - In: *Caert-Thresoor* 13(1994)1, blz. 18-21.

A4: Mercators kartografische activiteiten

- 51 Mercator en de zeevaart: enkele aspecten / A. Meskens. - II 42-50.
- 52 De Mercatorprojectie / Christa Binder en Ingrid Kretschmer. - VI 193-207.
- 53 Het magnetisme en de plaatsbepaling van de zeevaarder op zee / Patricia Radelet-de Grave. - VI 209-219.
- 54 Mercators Bedeutung in der Projektionslehre (Mercatorprojektion) / Ingrid Kretschmer. - XI 151-174.
- 55 Praktische Geometrie zur Zeit Mercators / Gerhard Betsch. - XII 121-139.

- 56 Die Eigenschaften der "Mercatorprojektion" und ihre heutige Anwendung / Ingrid Kretschmer. - XII 141-169.
- 57 Anmerkungen zu 'ethnographische Darstellungen' auf Gerhard Mercators Weltkarte von 1569. - XIII 103-118.
- 58 Erdgloben, Wandkarten, Atlanten: Gerhard Mercator kartiert die Erde / Peter van der Krogt. - XV 81-129.
- 59 Götzen, Mythen, Kannibalen: "Ethnographische" Darstellungen im Kartenwerk Gerhard Mercators / Gernot Tromnau. - XV 173-182.
- 60 Mit Kompaß und Elle: Vermessungsmethoden und Feldmeßinstrumenten zur Zeit Gerhard Mercators / Wolfram Dolz. - XV 183-196.
- 61 Ptolomeo y Mercator: Dos figuras clave en la búsqueda de la proyección cartográfica correcta / Frank Canters. - XIX 47-51.
- 62 De wassende breedten van Mercator / P.G.M. Mekenkamp. - In: *Caert-Thresoor* 13(1994)1, blz. 12-17.
- 63 Changing world views in Mercator's time and their impact on cartography / Xavier van de Poel. - In: *IMCoS Journal* 60 (Spring 1995), blz. 8-11.
- 64 How did Gerard Cremer or Gerard Mercator design his grid with increasing latitudes, called the "Mercator Projection"? / Jan De Graeve. - In: *IMCoS Journal* 59(Winter 1994), blz. 25-29.
- A5: Mercators astrolabia**
- 65 De astrolabia / Gerard L'E. Turner en Elly Dekker. - VI 179-191.
- 66 Gerard Mercator as instrument maker / Gerard L'E. Turner. - XIII 131-145.
- 67 The first instruments of Gerard Mercator to be identified: three astrolabes / Gerard L'E. Turner and Elly Dekker. - XV 197-210.
- 68 An astrolabe attributed to Gerard Mercator, c. 1570 / Gerard L'E. Turner and Elly Dekker. - In: *Annals of Science* 50(1993), blz. 403-443.
- B: Bijdragen over afzonderlijke werken**
- B1: De kaart van Palestina (1537)**
- 69 De kaart van Palestina / Catherine Delano Smith en Elizabeth Morley Ingram. - VI 269-283.
- B2: Kaart van Vlaanderen (1538)**
- 70 De oudste kaarten van het graafschap Vlaanderen 1538-1656 / Rik De Ghein. - IV 233-456.
- 71 De kaart van Vlaanderen / Alfred Van der Gucht. - VI 285-295.
- 72 Mercators kaart van Vlaanderen / Els Otte. - X 114-122.
- 73 Die Entwicklung der germanisch-romanischen Sprachgrenze in West-Belgien und Nordfrankreich anhand der Flandernkarten Mercators / Leo Camerlynck. - XII 183-199.
- 74 De taalgrens op Mercators kaart van Vlaanderen (1540) / L.N.J. Camerlynck. - In: *Caert-Thresoor* 13(1994)1, blz. 23-26.
- B3: Cursief schrift (1540)**
- 75 Mercators cursief / P. Huvenne. - II 57-64.
- 76 Het schrift en de kalligrafie / Ton Croiset van Uchelen. - VI 151-161.
- 77 Het traktaat over kalligrafie. - X 108-111.
- B4: Globes (1541/1551)**
- 78 Restauratie van de twee Mercator-globes uit de collectie van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas / Paul Peters. - IV 187-194.
- 79 De globes / Elly Dekker en Peter van der Krogt. - VI 243-267.
- 80 De globes. - X 12-16.
- 81 Der Erdglobus von Mercator aus dem Jahre 1541 / Peter van der Krogt. - XI 175-183.
- B5: Kaarten van Europa (1554/72)**
- 82 De atlas van Europa. ca. 1570-1572 / Marcel Watelet. - VIII 7-13.
- 83 De kaart van Europa / Arthur Dürst. - VIII 31-41.
- 84 Die Europa-Karten von Gerard Mercator, 1554-1595 / Arthur Dürst. - In: *Cartographica Helvetica* 10(Juli 1994), blz. 3-19.
- B5: Kaart van de Britse Eilanden**
- 85 De Britse Eilanden / Peter Barber. - VIII 43-77.
- B6: Wereldkaart en kaartprojectie (1569)**
- 86 De mappemonde van 1569 / Mireille Pastoureau. - VIII 79-87.
- 87 Der gerade Weg: Die Mercator-Weltkarte Ad Usum Navigantium / Wilhelm Krücken. - XV 211-219.
- 88 Gerhard Mercator Weltkarte ad usum navigantium Duisburg 1569, verkleinert reproduziert nach dem Originaldruck der Universitätsbibliothek zu Basel / hrsg. von Wilhelm Krücken u. Joseph Milz. - XVI.
- 89 Wissenschaftsgeschichtliche und -theoretische Überlegungen zur Entstehung der Mercator-Weltkarte 1569 Ad Usum Navigantium: ad maiorem Gerardi Mercatoris gloriam: Rekonstruktion und Theorie im Mercator-Gymnasium Duisburg / Wilhelm Krücken. - In: *Duisburger Forschungen* 41(1994), blz. 1-92.
- B7: Ptolemaeus-uitgave**
- 90 De heropstanding van Ptolemaeus / Józef Babicz. - VI 51-69.
- 91 De Geographia van Ptolemaeus. - X 17-26.
- B8: Evangelienharmonie (1592)**
- 92 Zu Gerhard Mercators Evangelienharmonie / Alfred Suhl. - XI 43-59.
- 93 The history of the Gospel Synopsis and Gerardus Mercator's Evangelica Historia / Marijke de Lang. - XIII 199-208.
- B9: Atlas: Tabula geographica (1585/1595)**
- 94 De kaart van Lotharingen / Fritz Hellwig. - VI 297-315.
- 95 De kaarten van Frankrijk / Mireille Pastoureau. - VI 317-333.
- 96 De Duitse wereld / Peter H. Meurer. - VI 335-349.
- 97 De Poolse kroongebieden / Peter H. Meurer. - VI 351-359.
- 98 Zwitserland / Hans-Peter Höhener. - VI 361-367.
- 99 Atlas: Het ontstaan van een titel / James R. Akerman. - VIII 15-29.
- 100 De Atlas Maior; De Atlas Minor; De kaarten in de kunstmatige atlanten; De losse bladen. - X 27-104.
- 101 Die kartographische Darstellung Sibiriens bei Gerhard Mercator / Wieland Hintzsche. - XII 171-182.
- 102 Die Helvetia-Wandkarte von Mercator (1585) und die Autorschaft der Germania-Wandkarte (1590) / Dirk de Vries. - XII 201-215.
- 103 Mercators Atlas: Geschichte, Editionen, Inhalt / Peter van der Krogt. - XIII 49-64.
- 104 Kartenprojektionen in Gerhard Mercators Atlas / Ingrid Kretschmer. - XIII 65-85.
- 105 Die Nordpolarkarte im Mercators Atlas von 1595 / Edwin Okhuizen. - XIII 87-101.
- 106 Die Bedeutung des Mercator-Atlas für die islamisch-geographische Literatur: Zum gegenwärtigen Stand der Forschung / Hermann Kandler. - XIII 119-129.
- 107 Germaniae Universalis: Die Genauigkeit der Darstellung Europas durch Gerhard Mercator im Jahre 1585 / Peter Mesenburg. - XV 221-234.
- 108 Gerhard Mercators Atlas / Peter van der Krogt. - XVIII 30-39.
- 109 De kaart van de noordpool in Mercators Atlas van 1595 / E. Okhuizen. - In: *Caert-Thresoor* 13(1994)1, blz. 5-10.
- 110 Van Atlas tot atlas / Peter van der Krogt. - In: *Kartografisch tijdschrift* 20(1994)3, blz. 11-18.
- B10: Atlas: De Mundi Creatione (1595)**
- 111 Mercators Hauptwerk, der Atlas, aus theologischer und wissenschaftshistorischer Sicht: Zum Verhältnis Gott, Mensch und Natur im Hauptwerk Mercators sowie zum Thema Gleichwertigkeit der Geschlechter / Manfred Büttner. - XI 3-42.

- 112 Mercator über Tiere und Pflanzen: Die Stufenleiter der Natur und die biblische Schöpfungsgeschichte / Anne Bäumer-Schleinkofer. - XI 61-75.
- 113 Naturanschauung und Naturwissenschaften in der Kosmographie von Gerhard Mercator / Brigitte Hoppe. - XI 109-123.
- 114 Schöpfungsmythos und Naturwissenschaft in der Kosmographie Mercators / Rüdiger Thiele. - XI 125-148.
- 115 Mercator und die Neuausrichtung der Kosmographie im 16. Jahrhundert / Manfred Büttner. - XII 13-49.
- 116 Gerhard Mercator und die Schöpfungsexegese seiner Zeit / Frank Matheus. - XII 51-62.
- 117 Mercators Hauptwerk, der Atlas, aus theologischer und wissenschaftshistorischer Sicht: Zum Verhältnis Gott, Mensch und Natur im Hauptwerk Mercators sowie zum Thema Gleichberechtigung der Geschlechter / Manfred Büttner. - XIV 8-97.
- 118 Vorübersetzung von Mercators 'Atlas sive Cosmographicae Meditationes de Fabrica Mundi et Fabricati Figura' / Melanie Büttner. - XIV 99-144.
- 119 *Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura* = *Atlas oder kosmographische Gedanken über die Erschaffung der Welt und ihre kartographische Gestalt* / von Gerhard Mercator;

aus dem Lateinischen von Heinrich Gräf [... et al.]; mit Anmerkungen hrsg. von Wilhelm Krücken. - XVII.

C: Collecties Mercatoriana

- 120 Mercator in de verzamelingen van de Koninklijke Bibliotheek Albert I / Hossam Elkhadem ... [et al.]. - X 11-111.
- 121 Mercator in de verzamelingen van het Museum Plantin-Moretus / Els Otte en Dirk Imhof. - X 113-122.
- 122 Mercator in de verzamelingen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas: Ontstaan van de collectie / Alfred Van der Gucht. - X 133-138.
- 123 Was lange im Verborgenen blieb: Die wissenschaftshistorische Sammlung des Kultur- und Stadthistorischen Museums Duisburg / Ruth Löffler. - XV 235-240.

Varia

- 124 *Ex libris Gerardi Mercatoris Oudetongii...* / Rik Van Daele. - IV 171-186. - Betreft ex libris van een zekere Gerard Coopmans uit Oude Tonge, dat aan Gerard Mercator toegeschreven werd.

Frans H.G. Engelen

Gerard Mercator en Gangelt

De Mercatorherdenking in 1994 en 1995 concentreerde zich op de plaatsen waar Gerard Mercator geboren, opgeleid en gewerkt heeft, dus Rupelmonde, Leuven en Duisburg. Er is echter nog een plaats met een relatie tot Gerard Mercator, nl. Gangelt, het stadje waar Gerard Mercators ouders woonden en waar Gerard wellicht zijn kleuterjaren doorbracht. Geboren is hij, zoals bekend, in het Vlaamse stadje Rupelmonde tijdens een verblijf van zijn ouders aldaar. De stad Gangelt is haar elders geboren zoon niet vergeten. In de voorgevel van het oude raadhuis te Gangelt vinden een gedenksteen (afb. 1). We zien Mercator met passer in de hand, rondom hem staat de tekst 'Gerardus Mercator Cosmographus Nati Rupel-mundae An 1512 5 Meij, obiit Duisburgi An 1593 2 Decemb.' Het onderschrift vermeldt 'Der grosse Sohn Gangelts / Er schuf die erste Landkarte der Welt.' De duidelijke tekst 'grosse Sohn Gangelts' suggereert geboorte aldaar. De onduidelijke tekst rond het portret is correct wat betreft de geboorteplaats. Het jaartal 1593 moet zijn 1594.

In het vrije veld buiten Gangelt is op het snijpunt van de meridiaan van 6° oosterlengte en de parallel van 51° noorderbreedte een stenen monumentje opgericht, met daarop een aardbol waarop dit snijpunt is ingetekend. Op de sokkel staan de namen van enige steden die op of nabij deze meridiaan en parallel gelegen zijn.

Bron: Frans H.G. Engelen, Gerard Mercator en Gangelt. In: *Historisch Jaarboek voor het Land van Zwentibold* 16- (1995), blz. 114-121.

Restauratieatelier Paul Peters

Restaureren en conserveren van:
Prenten en Grafiek
Atlassen
Globes

Drukken: Het facsimileren van oude kaarten

Weverweg 9
6961 KM

Eerbeek

Tel. 0313 - 654466

De kaartencollectie in het Streekarchief Hollands Midden te Gouda

Inleiding

De kaartenverzameling in het streekarchief te Gouda is wat samenstelling en inhoud betreft niet alleen verweven met de geschiedenis van het archief, maar ook met die van de stad Gouda en haar omgeving. Slechts een deel van de collectie - de atlassen in de Librije - is bewust aangeschaft en bijeengebracht. De overige kaarten, zowel de getekende als de gedrukte zijn in de loop der eeuwen in het archief opgenomen. Het is dan ook zinvol eerst een overzicht te geven van de geschiedenis van het streekarchief, waarna het kaartmateriaal inhoudelijk aan bod komt.

Het streekarchief

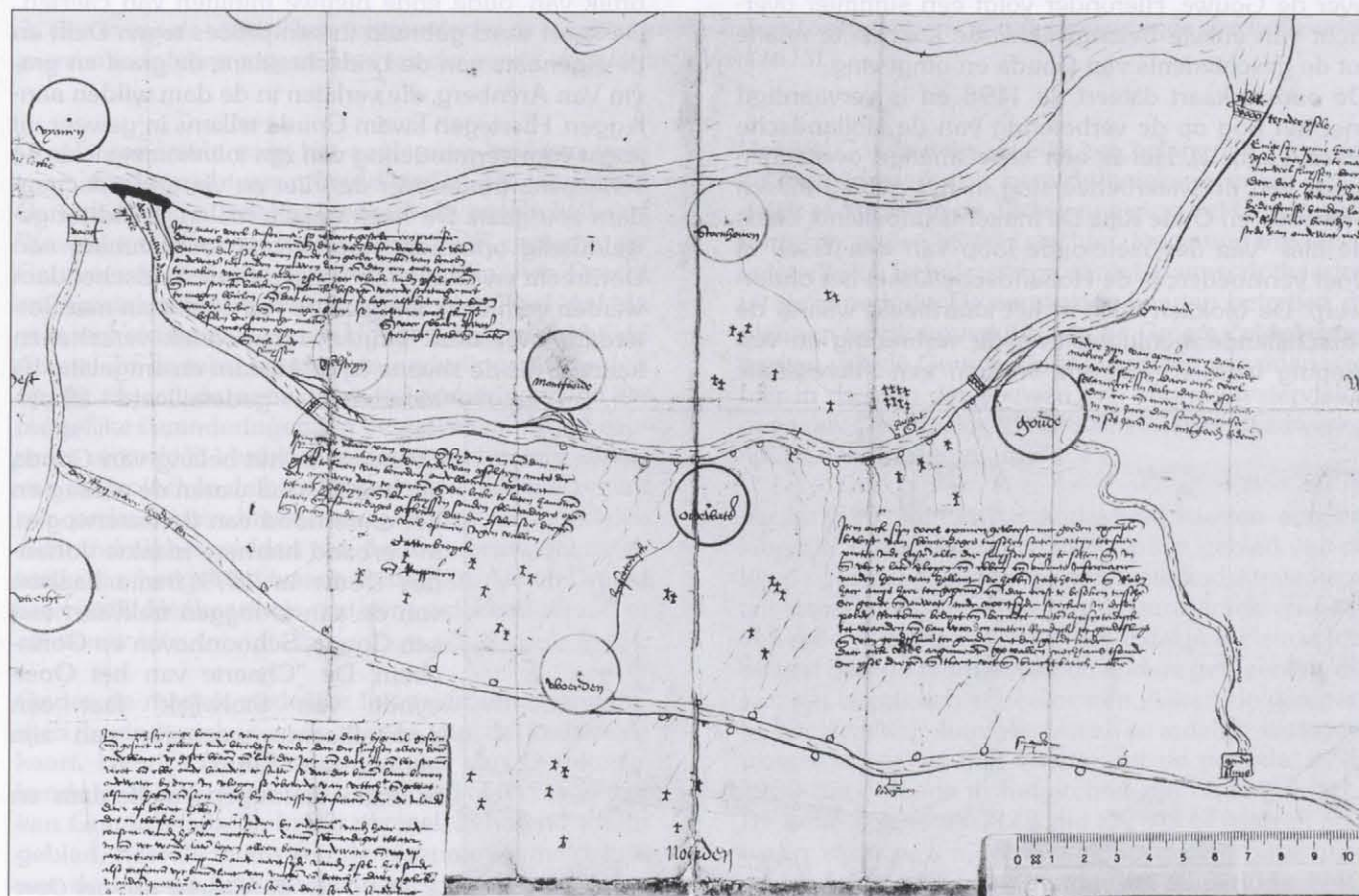
Het streekarchief Hollands Midden is een samenwerkingsverband van de gemeenten Gouda, Moordrecht, Nieuwerkerk aan den IJssel, Waddinxveen en Zeven-

C.W. Hesselink-Duursma is historisch geograaf/kartograaf en is als beheerderster van de kaartencollectie verbonden aan het Streekarchief Hollands Midden

huizen-Moerkapelle. De fundamenteën ervan worden gevormd door het stadsarchief van Gouda en de Librije, de oude stadsbibliotheek.

Dit stadsarchief bestrijkt de periode tot 1815. Daarin werd kaartmateriaal opgenomen, dat betrekking had op de privileges van de stad, op de gecostumeerde binnenvaart, op de aanleg en onderhoud van de waterwegen, op de onroerende goederen en op de voormalige heerlijkheden Bloemendaal en 't Land van Stein, die in de naaste omgeving van Gouda lagen. Het betreft manuscriptkaarten, die meestal in opdracht van het stadsbestuur vervaardigd waren.

De Librije werd in 1594 gevormd na de sluiting van de Goudse kloosters als gevolg van de overgang van de stad naar de Reformatie. De geconfiscieerde boekenverzamelingen van de St.-Janskerk, de Collatiebroeders en het klooster Stein vormen de basis van het bibliotheekbezit. Met de aanstelling in 1612 van de librijmeesters werd het boekenbezit gericht beheerd en uitgebreid. Toegang tot de Librije verkreeg men, als men tot de 'eerbare luyden' behoorde, door schenking van een boekwerk of van tenminste zes gulden. Er werden werken aangeschaft of geschonken, die 'de

1. 'Van der Ysele - oude loop van den Yssel' (1498); het zuiden ligt boven.

toestand in de wereld' op velerlei gebied belichtten.

Hoewel archief en Librije al in 1892 onder één dak gehuisvest werden, kwam het pas in 1948 tot een organisatorische samenwerking. De band tussen beide instellingen werd steeds hechter, zodat omstreeks 1980 besloten werd de Librije als een aparte collectie in het archief onder te brengen¹. Sederdien heeft het gemeentearchief enige veranderingen ondergaan. In 1989 werd de archiefdienst uitgebreid tot het streekarchief Hollands Midden, waarna de gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle zich in 1991 hierbij aansloot. Voor zover ze bewaard zijn gebleven bestaan de kaartencollecties van de toegetreden gemeenten voornamelijk uit 19de-eeuwse kadastrale kaarten. In 1994 werd het streekarchief ruimer gehuisvest. Het kaartenbezit is nu ondergebracht in een eigen depot met klimaatregeling. De kaarten zijn nauwgezet beschreven en via het tekstdatabaseprogramma askSam toegankelijk. Dit programma maakt het mogelijk het beschreven materiaal op elk ingevoerd woord te zoeken. De gebruikers hebben in de studiezaal rechtstreeks toegang tot dit bestand.

De getekende kaarten

Hoewel klein in aantal vormen deze een unieke verzameling. Zoals vermeld hebben verschillende voor de geschiedenis van Gouda belangrijke onderwerpen aanleiding gegeven om op kaart te worden vastgelegd. Hiertoe behoren met name de verbetering van de Hollandsche IJssel en de verplichte handelsroute over de Gouwe. Hieronder volgt een summier overzicht van enkele belangwekkende kaarten in relatie tot de geschiedenis van Gouda en omgeving.

De oudste kaart dateert uit 1498 en is vervaardigd met het oog op de verbetering van de Hollandsche IJssel² (afb. 1). Het is een schetsmatige overzichtskaart van de waterbeheersing in het gebied tussen Merwede en Oude Rijn. De maker is onbekend. Zoals de titel "Van der Ysele-oude loop van den Yssel" al doet vermoeden, is de Hollandsche IJssel het onderwerp. De blokken tekst in het kaartbeeld waarin de verschillende meningen over de verbreding en verdieping worden gegeven, vormen een interessante

bron voor de historische geografie. Bij de archivalia is een vrijwel identieke schets gevonden uit dezelfde tijd, maar met andere aanvullende teksten³.

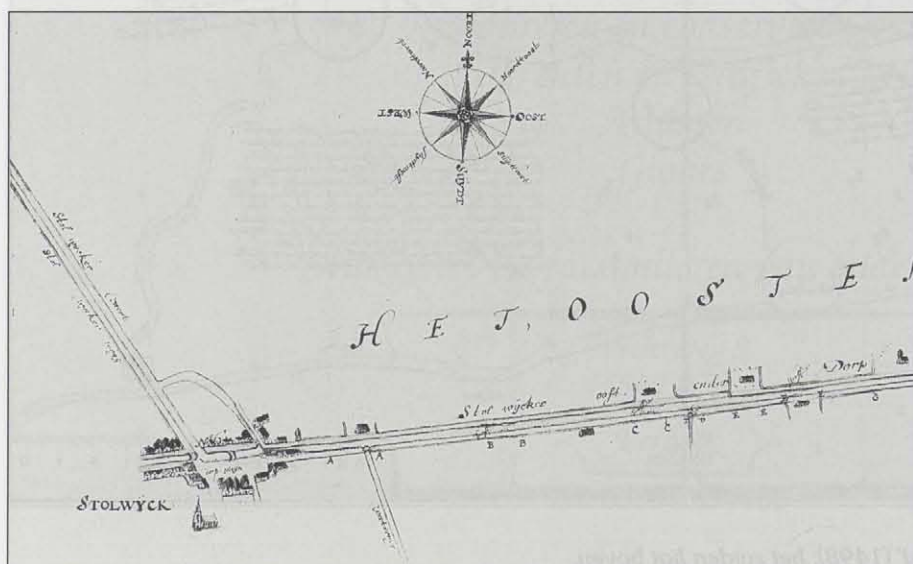
Bij de fraaie schilderij-kaart uit circa 1520 staat eveneens de Hollandsche IJssel centraal⁴. Deze kaart is het mooiste voorbeeld van de picturale kartografie in het streekarchief. Het is een weergave in kleur op perkament getekend. Volgens Geselschap kan de kaart worden toegeschreven aan Pieter Crabeth, vader van de bekende glazeniers Dirk en Wouter Crabeth. In de stadsrekeningen uit de periode 1506-1543 wordt één post vermeld, die op de kaart betrekking kan hebben: 'Betailt Pieter Dircxz., glaesmaker, van II carten te maken opte loop van den IJssel XVIII s. IIII d. ende van 't parkement dair die carten op gemaict sijn VII d.'⁵.

Ruim een eeuw later in 1644 tekende de landmeter J. Ruysch de "Caerte van de rivier de IJssel van Utrecht aff tot de Goejanverwellsluys". Hij heeft 'deselve re-viere gemeeten en gecarteert', waarbij de lengte van de IJssel, evenals de afstand 'van plaetse tot plaetse' tot op de roede nauwkeurig wordt vermeld⁶.

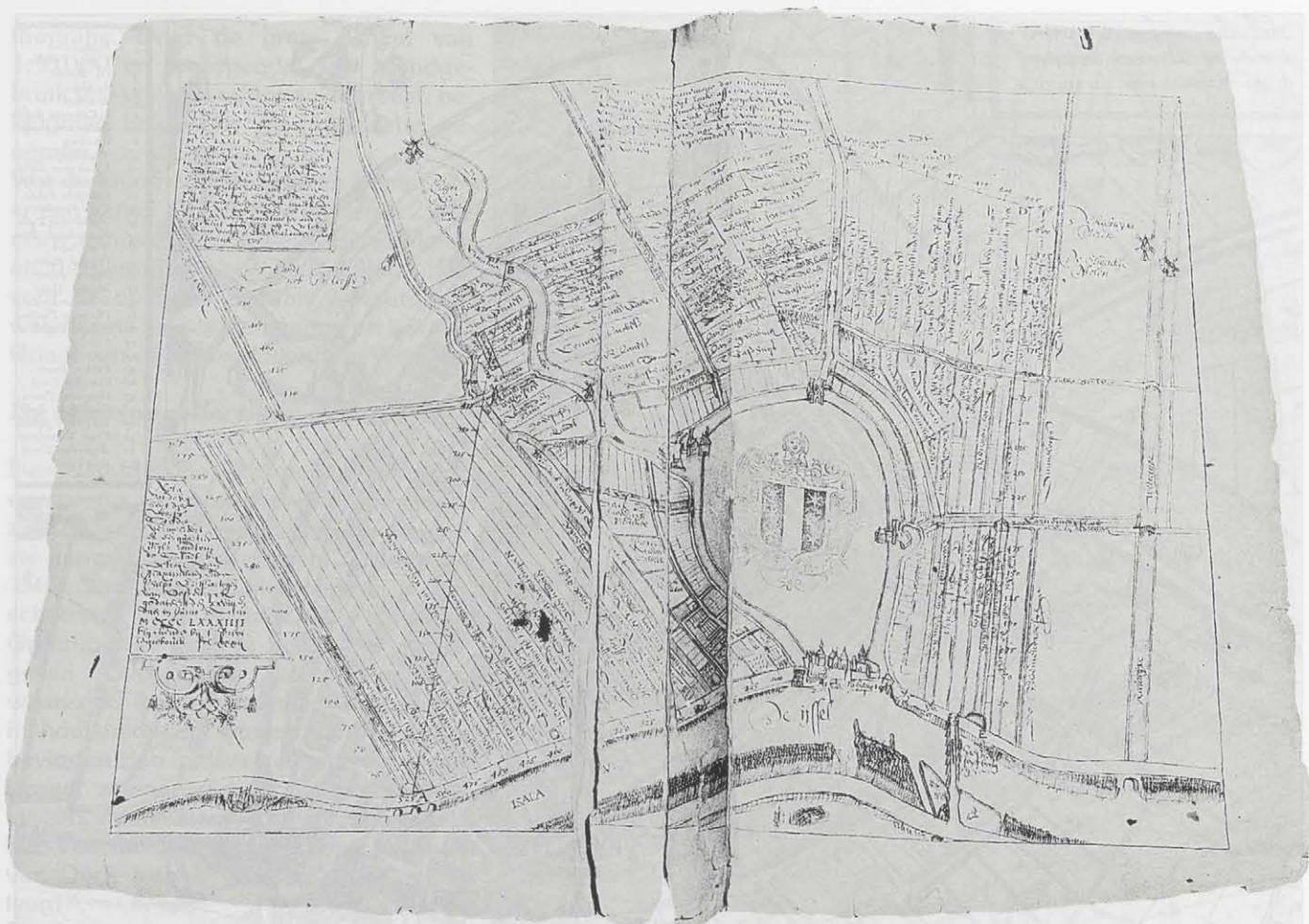
Gouda hield haar positie als handelsstad nauwlettend in de gaten; essentieel daarbij was de verplichte handelsroute tussen Dordrecht en Amsterdam die via de Gouwe door de stad liep. Om te voorkomen, dat hierin verandering zou komen, werd menig proces gevoerd. Hiervan getuigt onder meer de topografische kaart van een groot gedeelte van Holland, die Johan Liefcrinck in 1578 op verzoek en kosten van Dordrecht, Haarlem en Gouda maakte⁷. Bij het vervaardigen maakte hij, zoals hij zelf vermeldt, ook gebruik van 'oude ende nieuwe minuten van caerten'. De kaart werd gebruikt in een proces tegen Delft en de eigenaars van de Leidschendam, de graaf en gravin Van Arenberg, die verlaten in de dam wilden aanleggen. Hiertegen kwam Gouda telkens in geweer uit angst voor vermindering van zijn tolinkomsten, als de scheepvaartroute over de Vliet en via de Leidschendam zou gaan. Dit heeft enkele malen geleid tot gewelddadig optreden, waarbij met toestemming van Dordrecht en Gouda de sluizen in de Leidschendam werden vernield⁸. Tengevolge van conflicten met Rotterdam over deze binnenvaartspolitiek verschenen kaarten, die de situatie bij de Hildam en omgeving bij Moerkapelle gedetailleerd afbeelden.

Eveneens in het belang van Gouda als handelsstad waren de aanleg en het onderhoud van de waterwegen. In verband hiermee maakte Johannes Douw in 1679 fraaie kaarten van de aan te leggen trekvaart tussen Gouda, Schoonhoven en Gorinchem. De "Chaerte van het Oosteynde van Stolwijck" laat een gedetailleerde weergave van zijn kunnen zien⁹ (afb.2).

In 1656 verkregen Amsterdam en

2. Detail van de 'Chaerte van het Oosteynde van Stolwijck' door J. Douw (1679).

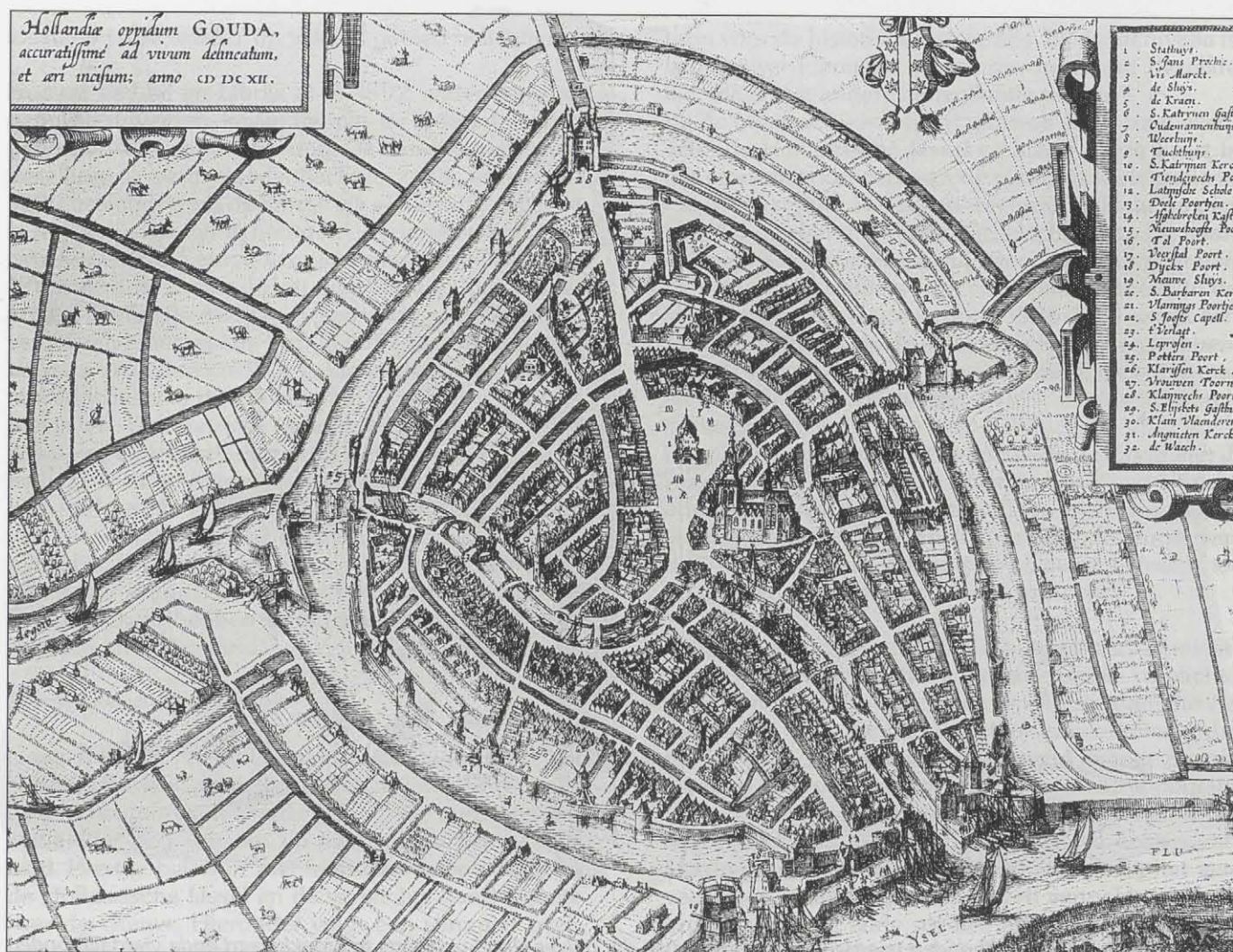
3. 'Caerte van de vierdalffhondert gaerden in de langhte van der halver IJssel opwaerts te brouckwaert ende vierdalffhondert gaerden inde breete totte vrijheyt van der goude' door Henrick Vos (1613).

Gouda concessie voor het aanleggen van een trekvaart en jaagpad tussen beide steden. De landmeter Gerredt Dirksz. maakte hiervoor de overzichtskaart "Kaerte van Gouda tot de Roo Pael", waarop de Gouwe, een gedeelte van de Oude Rijn, Aar, Drecht en Amstel getoond worden. De Roo Pael gaf de grensscheiding aan tussen Holland en Utrecht bij de Amstel. In de tekst worden de onderlinge afstanden op dit traject, de aanwezige belemmeringen en de mogelijke veranderingen ten behoeve van de scheepvaart vermeld¹⁰. Verder maakte hij veel detailkaarten van dit project. In de hierbij horende stukken is recent een perkamenten kaartje aangetroffen, vermoedelijk daterend uit het midden van de 16de eeuw, dat de situatie van het gebied tussen Oude Rijn, Aar en Drecht weergeeft. Het kaartje is met zorg getekend en ziet er als nieuw uit.

Onder de rubriek stedelijke financiën en eigendommen bevindt zich een voorloper van de kadastrale kaart. Henrick Vos, stadslandmeter van Gouda, tekende in 1613 de kaart van de vrijheid of rechtsgebied van Gouda¹¹ (afb. 3). In elk perceel, behorend tot dit gebied, staat de naam van de eigenaar vermeld. Een wat de inhoud betreft vrijwel identieke kaart, maar groter van afmeting en fraaier van uitvoering berust in de Collectie Bodel Nijenhuis te Leiden¹².

Hoewel Gouda aanvankelijk een belangrijke handels- en industriestad was, nam de betekenis ervan geleidelijk af. Vooral in de 18de eeuw ging het Gouda economisch gezien steeds slechter. De teruggang weerspiegelt zich in het geringe aantal manuscriptkaarten uit deze periode. De aanwezige kaarten betreffen de plannen tot droogmaking van de Groote Zuidplas ten westen van de Gouwe. Door overmatig vervenen was hier in de loop der eeuwen een enorme watervlakte ontstaan. Omstreeks 1840 kwam het pas daadwerkelijk tot een droogmaking.

Vanaf 1828 vormen de kadastrale kaarten een belangrijke bron voor onderzoek op het gebied van de lokale geschiedenis. De hoeveelheid kadastrale kaarten van Gouda en omgeving is aanzienlijk en geeft een redelijk compleet beeld vanaf dat jaar. Helaas kan dit niet gezegd worden van de andere gemeenten, die aan het streekarchief deelnemen. Alleen de gemeente Nieuwerkerk aan de IJssel is redelijk vertegenwoordigd en wel met kaarten uit de periode 1890-1900 die onlangs in het archief zijn ondergebracht. De minuutplannen uit 1828 zijn als film of witdruk aanwezig, maar vallen evenals de op ware grootte afgedrukte fotokopieën van kaarten uit de periode 1940-1955 en de daarna vervaardigde witdrukken buiten de collectie manuscriptkaarten. In de periode 1867-

4. Gouda uit de stedenatlas van Braun en Hogenberg (1585).

1904 verscheen van de hand van gemeentebouwmeester L. Burgersdijk een belangwekkende serie kaarten. Zeer de moeite waard zijn de plattegronden, die hij in verband met de aanleg van de riolering van de binnenstad maakte. Naar voorbeeld van de kadastrale kaart tekende hij op schaal van 1:625 de verschillende secties van de stad.

De gedrukte kaarten

De collectie gedrukte kaarten bestaat uit zowel oude, als nieuwe stadsplattegronden, stadsprofielen, waterschapskaarten, topografische kaarten en veel materiaal van de Dienst Openbare Werken. De kaarten in de atlanten van de Librije worden hier niet toe gerekend.

De reeks oude stadsplattegronden beslaat de periode van 1585 tot circa 1800. Dat Gouda een zeer fraaie stad aan de rivier de IJssel was, staat te lezen op de gedrukte stadsplattegrond uit 1585, opgenomen in de *Civitates Orbis Terrarum* van Braun en Hogenberg¹³ (afb. 4). Naast de fraaie bekende plattegronden van Blaeu, Visscher en De Wit, moeten ook de minder bekende van Valegio, Merian en Harrewijn genoemd worden. De 19de- en 20ste-eeuwse stadsplattegronden geven inzicht in de ontwikkeling van

Gouda buiten de singels. Beginnend met het plattegrondje uit de gemeenteatlas van Kuijper (1869) is de groei van de stad tot op heden te volgen. In 1920 verscheen de kaart "Gemeente Gouda: platte grond met uitbreidingsplan", een van de eerste, die van advertenties was voorzien.

Op de "Nieuwe kaart van Schieland en Krimper Waard", in het midden van de 18de eeuw door Tirion uitgegeven, is de ligging van Gouda op de grens van de hoogheemraadschappen Rijnland, Schieland en de Krimpenerwaard fraai weergegeven¹⁴ (afb. 5). De ingewikkelde waterstaatkundige situatie van de stad ten opzichte van de drie hoogheemraadschappen verklaart de aanwezigheid van waterschaps- en polderkaarten uit deze gebieden. Dit zijn niet alleen de kaarten van de hoogheemraadschappen zelf, zoals ondermeer de kaart van Schieland door Stampioen in de uitgave van 1684, maar ook de grootschalige kaarten van de droogmakingen van de Noord- en Zuidplassen en de Nieuwkoopse Plassen. De leemten in deze categorie kaarten worden aangevuld door recentelijk in facsimile uitgegeven kaarten en kaartboeken. Ook vermeldenswaard is de eerste editie van de rivierkaart van de Hollandsche IJssel (1859-1860), een van de eerste Nederlandse kaarten in kleurenli-

thografie. Door de grote schaal van 1:10.000 en de legenda over grondgebruik en vegetatie vormt de kaart een belangrijke bron voor de historische geografie.

Wat de topografische kaarten betreft zijn er een aantal uit de 19de en begin 20ste eeuw aanwezig, maar de meeste dateren uit de periode na 1960. Dat geldt ook voor de op basis hiervan vervaardigde waterstaats- en bodemkaarten en het materiaal van de Dienst Openbare Werken.

De atlascollectie in de Librije

Deze waardevolle verzameling heeft haar oorsprong in geconfisceerd kloosterbezit. Zo staat op het schutblad van de oudste aanwezige atlas vermeld dat deze in 1569 aan de Collatiebroeders is geschonken. Het betreft de door J. Grüniger in 1525 te Straatsburg uitgegeven *Geographia* van Ptolemaeus, waarin 50 kaarten en vele afbeeldingen in houtsnede zijn opgenomen¹⁵. Verder bevinden zich in deze collectie: wereldatlassen, zeemansgidsen, landenbeschrijvingen, stedenatlassen en één kaartboek, het *Voorne Caert-boeck*, door Heyman van Dijk tussen 1695 en 1701 gekarteerd¹⁶.

De eerste schenking aan de Librije werd gedaan door de Librijemeesters, toen zij in 1612 werden aangesteld. Zij schonken de vierde uitgave van de *Atlas* van Gerard Mercator en Jodocus Hondius, die in datzelfde jaar verschenen was¹⁷. Vermeldenswaard is ook de negendelige atlas van Joan Blaeu, temeer omdat omtrent de aanschaf van het *Toonneel des aerdrycks* en de uitbreiding ervan tot de *Grooten Atlas* een correspondentie met Blaeu, bestaande uit acht brieven, bewaard is gebleven¹⁸. Eveneens opmerkelijk is de aanwezigheid van *Voyage, ofte schip-vaert van by Noorden om van Jan Huygen van Linschoten*¹⁹.

Bij deze bespreking is ernaar gestreefd door middel van voorbeelden een indruk te geven van het aanwezige kaartmateriaal. De omvang van de kaartencollectie is slechts bij benadering vast te stellen, daar de collectie al wel gesorteerd, maar nog niet volledig beschreven is. Momenteel zijn er ongeveer 150 manuscript-, ruim 2000 gedrukte kaarten en circa 60 atlasen getraceerd.

Openingstijden en adres

De openingstijden van het Streekarchief Hollands Midden zijn:

dinsdag t/m vrijdag 9.30-17.00 uur en dinsdagavond (behalve juni, juli, augustus) 18.30-21.00 uur.

Adres en telefoonnummer:

Groeneweg 30, 2801 ZC Gouda, tel: 0182 - 516135

5. Detail uit de 'Nieuwe kaart van Schieland en Krimper Waard' door Isaak Tirion (ca. 1750).

NOTEN

1. Klein 1994, blz. 77-78.
2. Streekarchief Hollands Midden (SAHM) 2224 C 1.
3. Hesselink-Duursma 1995, blz. 144-146.
4. SAHM 2223 A 1; Koeman 1985, blz. 80; Donkersloot-De Vrij 1981, nr. 197, blz. 130.
5. Oud Archief Gouda (OA Gouda) inv.nr. 1178, fol. 42.
6. SAHM 2223 G 3.
7. SAHM 2223 C 1; Koeman 1985, blz. 91; Donkersloot-De Vrij 1981, nr. 683, blz. 135.
8. Postma 1989, blz. 286-295.
9. SAHM 2223 J 2.
10. SAHM 2223 L 2.
11. SAHM 2223 D 6.
12. Collectie Bodel Nijenhuis Port. 18 Nr. 101.
13. SAHM 2201 F 5 t/m 8.
14. SAHM 2201 N port. B 3.
15. Librije (Lib) 894 E 3. Collaties zijn vermaningen voor het volk, die op zon- en heiligendagen in de namiddag

in de St.-Janskerk werden gehouden. In 1425 ver plichtten de regulieren uit het klooster van Stein zich tot het houden van deze collaties, in ruil waarvoor enkelen van hen het Fraterhuis in Gouda mochten bewonen (zie Taal 1960, blz. 34 en 35). Zie voor deze Geographia-uit gave: H.N. Stevens, *Ptolemy's geography* (Amsterdam 1972), blz. 47.

16. Lib 674 g. Donkersloot-De Vrij 1981, nr. 247, blz. 84.
17. Lib 508.
18. Lib 509; Klein 1992.
20. Lib 894 C 10.

LITERATUUR

Donkersloot-De Vrij, Y.M., *Topografische kaarten van Nederland vóór 1750*. Groningen, 1981.

Geselschap, J.E.J., *Inventaris van het Oud-Archief van Gouda*. Gouda, 1965.

Geselschap, J.E.J., *Oude plattegronden van Gouda*. In: *Holland* 5 (1973), blz. 46.

Hesselink-Duursma, C.W. *Manuscriptkaarten*. In: *Geodesia* 37 (1995), blz. 143-147.

Klein, J.W.E., *De ontstaansgeschiedenis van het Goudse exemplaar van Joan Blaeu's Grooten Atlas*. In: *Caert-Thresoor* 11 (1992), blz. 41-47.

Klein, J.W.E., *400 jaar Goudse Librije*. Delft, 1994.

Koeman, C., *Geschiedenis van de kartografie van Nederland*. Alphen aan den Rijn 1983.

Postma, C., *Het Hoogheemraadschap van Delfland in de middeleeuwen 1289-1589*. Hilversum 1989.

Taal, J., *Goudse kloosters in de middeleeuwen*. Hilversum, 1960.

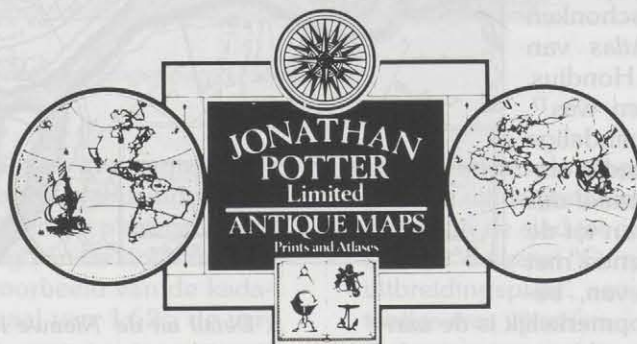
SUMMARY

The map collection of the regional archives Hollands Midden in Gouda

The map collection has not been created on purpose as a special collection. The manuscript maps cover the history of Gouda with especial reference to matters concerning canal maintenance and of economic importance. The oldest map dates from 1498. Worth mentioning is a manuscript map from 1613 made by Henrick Vos, a precursor of the cadastral map.

The town library (Librije) was founded in 1594 after the fall of the monasteries. The core of the collection comes from St. Janskerk, the monastery of the Collatiebroeders and the Stein monastery. From 1612 with the appointment of library directors, the library was properly managed and expanded. There is a valuable collection of atlases, amongst which are the nine volumes of the atlas of Blaeu. The oldest atlas, a post-incunabulum, dates from 1525.

Beside the city maps of the 17th and 18th century there are also modern city maps from 1867. Cadastral maps from 1828 give a general view of the historical development of the town and surroundings. Also worth mentioning is the river map of the Hollandsche IJssel, one of the first colour lithographs. After the extension of its building the regional archives possess modern depots, amongst which a depot of maps. There is a special reference room where up to 24 people can study the maps and documents, which are directly accessed using the database program askSam.

Jonathan Potter Ltd., buys and sells rare and interesting maps of all parts of the world.

Please contact us for catalogues and stock-lists.

Jonathan Potter Ltd.,

125 New Bond Street, London W1Y 9AF, England

tel 0171 491 3520

fax 0171 491 9754

Restauratie-Atelier Helmond B.V.

voor restauratie en conservering van
papier, leer en perkament

- boeken in leer en perkament
- charters en zegels
- prenten en tekeningen
- kaarten en affiches
- massaconservering
- vrijblijvende offertes

ondersteuning bij calamiteiten

- 24 uur bereikbaar bij brand- en waterschade

06-575.896.31

Panovenweg 40, 5708 HR HELMOND (NL)
Tel: 0492 - 553990 Fax: 0492 - 552442

Facsimile-uitgave van

**DE KRIJGSSPELKAART
VAN
AMERSFOORT EN OMGEVING
(1910-1913)**

schaal 1 : 10.000

**26 kaartbladen van 50 x 60 cm
in full-color
op 250 grams papier
in een portefeuille
f 390,-**

losse bladen f 20,-

De kaart, één van de mooiste uitgaven op kartografisch gebied, verscheen in 1913 in een oplage van 200 exemplaren en was bedoeld voor militaire oefeningen binnenskamers.

De krijgsspelkaart bevat de volgende bladen: 1. Naarden-Huizen, 2. Blaricum-Laren, 3. Hilversum-Laren, 4. De Vuursche, 5. Maartensdijk, 6. Bilthoven, 7. De Bildt, 8. Gooise Maatlanden, 9. Eemnes Buiten, 10. Eemnes Binnen, 11. Baarn, 12. Soest, 13. Soesterberg, 14. Zeist-Austerlitz, 15. Spakenburg, 16. Bunschoten, 17. Zeldert-Zevenhuizen-Coelhorst, 18. Amersfoort, 19. Oud Leusden, 20. Piramide van Austerlitz, 21. Nijkerkerpolder (Ark), 22. Nijkerkerpolder (Holk), 23. Hoogland-Buurtsdijk, 24. Amersfoort-Hoevelaken, 25. Hamersveld, 26. Woudenberg.

Voor meer informatie, zoals gegevens over de geschiedenis van de kaart, een bladwijzer en bestellingen, kunt U zich wenden tot **Henk Schaftenaar** tel. (035) 694 68 60 van de Stichting VIJVERBERG, Gansoordstraat 16, 1411 RH Naarden.

tel 0171 491 3520

fax 0171 491 9754

De minuutkaart van Middelburg in Vlaanderen van Jacob van Deventer teruggevonden

In de toelichting bij *De Stadsplattegronden van Jacob van Deventer* door C. Koeman en J.C. Visser, Aalsmeer (Alphen aan den Rijn, 1992) schrijft de laatstgenoemde: 'zeventien minuten zijn sedert 1866 ofwel verloren gegaan ofwel de bewaarplaats is er van onbekend. Dit betreft (...) Middelburg in Vlaanderen en (...)'.
Het is verheugend te kunnen mededelen dat deze minuut te voorschijn is gekomen. Zij berust in het Rijksarchief te Gent, Geraard de Duivelstraat 1, onder 'Kaarten en Plans, 2351'.

Het is wel wat onbegrijpelijk dat zij tot nu toe aan het onderzoek is ontsnapt, want zij berustte tot 3 mei 1963 in het archief van de kerkfabriek van het Vlaamse Middelburg en werd op die datum aan het Rijksarchief te Gent overgedragen. Bovendien werd zij tentoongesteld tijdens de expositie '550 jaar Middelburg' van 3 tot 31 juli 1994 in de parochiekerk Sint Petrus en Paulus te Middelburg en opgenomen in de door Marc Martens geschreven catalogus van die tentoonstelling: *Pieter Bladelin en Middelburg in Vlaanderen*, onder nr 32, blz. 37-38.

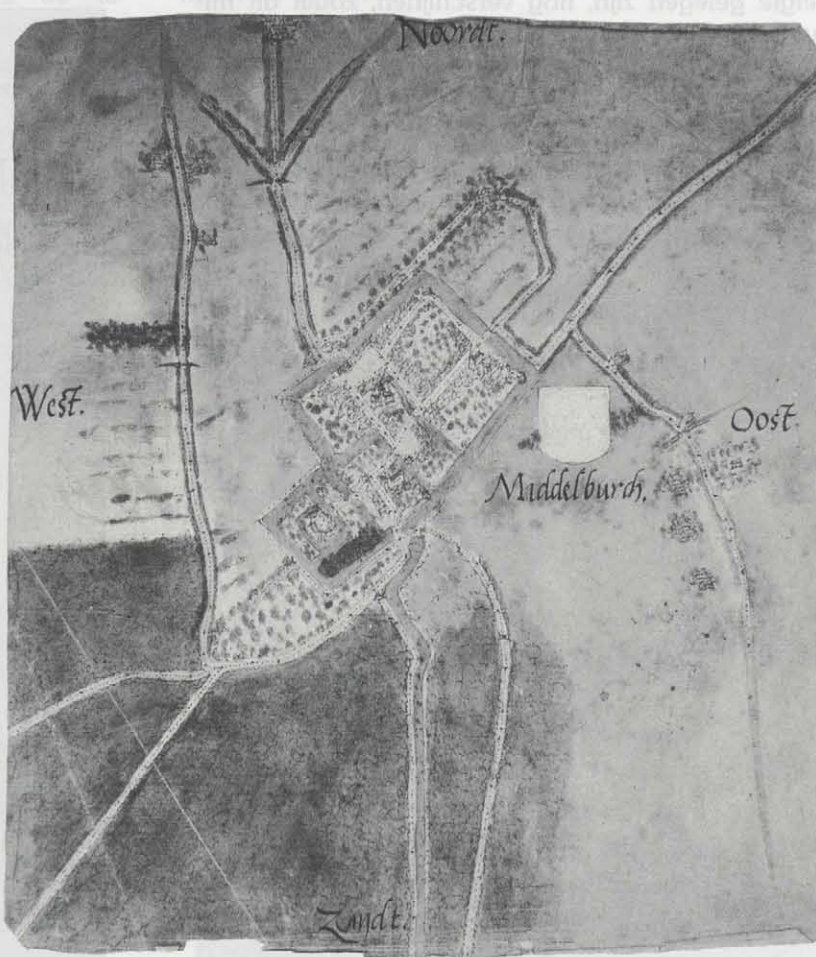
Ondergetekende hoorde van een bezoeker aan de tentoonstelling over een daar aangetroffen kaartje van het dorp en na een te vergeefse reis naar Middelburg kwam hij via de pastoor met de schrijver van de catalogus in contact. Toen bleek het vermoeden juist dat het hier een minuutkaart van Van Deventer betrof.

De kaart bevindt zich in een omslag met de waarschijnlijk 19de-eeuwse notitie: 'Middelburch (prov. Oost Vlaanderen) omstreeks den jare 1550. Plattegrond in kleuren. Origineele teekening van den beroemden Keizerlijken Aardrijksbeschrijver Jac. van Deventer'.

Bovendien was de bezitter van de kaart zo vriendelijk en zo zorgvuldig er bij te schrijven: 'Deze oude kaart heb ik doen kopen in 1867 in Alkmaar en heb ervoor betaald tot 22 francs. Ik doe er van een geschenk aan de archieven van de kerk van Middelburg. Brugge 14 april 1867. J.O. Andries, oud pastor van Middelburg'. J.O. Andries was van 1827 tot 1836 pastoor te Middelburg en van 1841 tot zijn dood in 1886 kanunnik aan de kathedraal van Brugge. Hij was medestichter en tijdelijk voorzitter van de Brugse Société d'Émulation pour l'Étude de l'Histoire et des Antiquités de la

Flandre; dus niet de eerste de beste.

Wij weten echter iets meer over deze transactie. In de Inleiding bij de facsimile-uitgave van *Nederlandsche steden in de 16de eeuw: Plattegronden van Jacob van Deventer* door Robert Fruin ('s-Gravenhage, 1916-1923, blz. 2) lezen wij dat de oorspronkelijke koper van de gehele collectie stadskaarten, W. Eekhoff, alle kaarten van de steden die in België gelegen zijn, aan de Koninklijke Bibliotheek in Brussel had verkocht, behalve twee; de eerste van Dolhain-Limburg niet omdat Eekhoff had gedacht dat zij Daalhem in het land van Overmaas voorstelde en de tweede was die van het dorp Middelburg. Deze had hij voor tien gulden afgestaan aan ds H. Q. Janssen, predikant van het beeldschone dorpje St. Anna ter Muiden ten behoeve van 'een heer in België die in deze kaart... belang stelt.' Het is duidelijk dat 'deze heer' de pastoor van Middelburg is geweest. Misschien kon in 1867 een dominee nog niet goed erkennen dat hij met de pastoor op goede voet stond. Er zou ook uit kunnen

Minuutkaart van het dorp Middelburg in Vlaanderen door Jacob van Deventer (fragment) (Rijksarchief Gent).

blijken dat de frank in die tijd ongeveer vijftig cent waard was, het tienvoudige van nu. Een bedrag van 22 francs bedroeg overigens rond 1860 ongeveer elf daglonen van een arbeider, een vrij aanzienlijke som en zou in 1996 tenminste duizend gulden of ca acht-tienduizend francs betekenen. Dank zij deze informatie worden nu de woorden 'doen kopen' begrijpelijk. Wat de rol van de plaats Alkmaar is geweest blijft echter nog duister.

Het dorp Middelburg dankt zijn ontstaan aan Pieter Bladelin (ca 1410 - 1472), een medewerker op financieel gebied van de hertogen Filips de Goede en Karel de Stoute van Bourgondië, een rijk man die na 1452 Middelburg liet bouwen en er - naast zijn eigen kasteel - een kerk en een gasthuis stichtte. Hij bracht Middelburg tot een zekere bloei, maar het werd in de loop van de opstand der steden tegen Maximiliaan van Habsburg verwoest. Van de door hem gestichte bouwwerken is nog slechts een deel van de kerk overgebleven. Het is nu een stil dorpje aan de Nederlandse grens onder Aardenburg. In de tijd van Van Deventer had het blijkbaar nog enig strategisch belang tussen Brugge en Sluis, anders zou hij het niet in zijn collectie stadskarten hebben opgenomen.

Van Bladelin is nog bekend dat hij zich liet vereeuwigen in de zogenaamde Bladelin-triptiek met een kersttafereel, dat zich in de Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz in Berlijn bevindt.

Zo is er weer een stadskartje van Van Deventer terecht en wel met uitzonderlijke informatie. Gelukkig moet de facsimile-editie van de stadskarten van Van Deventer die betrekking hebben op steden die in België gelegen zijn, nog verschijnen, zodat dit minuutkartje van Middelburg nog tijdig kan worden opgenomen.

Met dank aan de Heer Marc Martens te Middelburg die mij uitvoerige inlichtingen heeft verschaft en aan Dr H. P. Deys in Rhenen die mij op de inleiding van Fruin attent maakte.

TE KOOP AANGEBODEN

Van particulier t.e.a.b.:

Caert-Thresoor

jaargang 1 t/m 9 (1982-1990, in jrg. 6 en 9
ontbreken in totaal 3 nummers)

en het

Kartografisch Tijdschrift

jaargang V tm XX (1979-1994)

Tel. 071-5171126

bereikbaar tussen 20.00 en 21.00 uur.

PAPIERRESTAURATIE

LINGBEEK & VAN DAALEN

CONSERVERING EN RESTAURATIE VAN
WERKEN OP PAPIER EN PERKAMENT

- ◆ aquarellen gouaches pasteltekeningen
- ◆ advisering over klimaat, licht, transport en expositie

AMALIASTRAAT 5

1052 GM AMSTERDAM

020 - 6841074

PAULUS SWAEN INTERNET AUCTION

The Netherlands

Look for more details
<http://www.swaen.com>

First Map
auction on the
INTERNET
october 1996

INCLUDING 500 FINE
AND RARE MAPS OF AMERICA
AND OTHER PARTS OF THE WORLD.

Email: paulus@swaen.com

PHONE + 31 (40) 2853571 FAX + 31 (40) 2854075

BELANGRIJKE UITGAVEN OP KARTOGRAFISCH GEBIED

Ph. Allen

Atlas der Atlassen. Kaartenmakers en hun wereldbeeld. Nederlandse bewerking: Peter van der Krogt Rijk geïllustreerd. 160 p.
ISBN 90 6194 168 7 f 99,-

Covens & Mortier

Stock catalogues of maps and atlases. The 'Catalogus van verscheyde koopere platen' of the heirs of Pieter Mortier's widow (1721) and the 'Catalogue nouveau des cartes geographiques' of Covens & Mortier (1763). A facsimile edition with an introduction by Dr Peter van der Krogt. 141 p.
ISBN 90 6194 098 2 f 159,-

Marcel Destombes (1905-1983)

Contributions sélectionnées à l'histoire de la cartographie et des instruments scientifiques. Selected contributions to the history of cartography and scientific instruments. Ed. by Günter Schilder, Peter van der Krogt and Steven de Clercq. 592 p.
ISBN 90 6194 485 6 f 318,-
Een bundel met 34 artikelen van Marcel Destombes, een van de belangrijkste geleerden op het terrein van de geschiedenis van de kartografie en wetenschappelijke instrumenten. Hij verrichtte met name pionierswerk op het gebied van de Nederlandse kartografie. Bevat tevens een biografie en een uitgebreide bibliografie.

C. Koeman

Miscellanea cartographica
Contributions to the history of cartography. Ed. by Günter Schilder and Peter van der Krogt. 430 p.
ISBN 90 6194 167 9 f 212,-
Ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van Cornelis Koeman, emeritus hoogleraar kartografie aan de Rijksuniversiteit Utrecht, zijn 21 van zijn artikelen hiervoor geselecteerd. Daarnaast bevat dit boek een uitgebreide bibliografie van zijn werk.

Peter van der Krogt

Globi Neerlandici. The production of globes in the Low Countries. Rijk geïllustreerd. 663 p.
ISBN 90 6194 138 5 f 900,-
Met kartobibliografie van globes vervaardigd in de Nederlanden van ca. 1525-1800.

Peter van der Krogt, Marc Hameleers en Paul van den Brink

Bibliografie van de Geschiedenis van de Kartografie van de Nederlanden. Bibliography of the History of Cartography of the Netherlands. 418 p.
ISBN 90 6194 158 X f 69,50

A. Stimson

The mariner's astrolabe. A survey of known, surviving sea astrolabes. 191 p.
ISBN 90 6194 017 6 f 212,-

Gesneden en gedrukt in de Kalverstraat

De kaarten- en atlasedrukkerij in Amsterdam tot in de 19e eeuw.
Red. Paul van den Brink en Jan Werner. 112 p.
ISBN 90 6194 387 6 f 75,-

In de Gekroonde Lootsman

Het kaarten-, boekuitgevers- en instrumentenmakershuis Van Keulen te Amsterdam 1680 - 1885.
Onder redactie van E.O. van Keulen, W.F.J. Mörz Bruyns en E.K. Spits. 104 p.
ISBN 90 6194 397 3 f 75,-

Kaarten met geschiedenis 1550-1800

Een selectie van oude getekende kaarten van Nederland uit de Collectie Bodel Nijenhuis.
Onder redactie van D. de Vries. 123 p.
ISBN 90 6194 377 9 f 75,-

Kunst in kaart

Decoratieve aspecten van de cartografie.
Eindred.: J.F. Heijbroek en M. Schapelhouman. 131 p.
ISBN 90 6194 407 4 f 75,-

Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever.
Fondscatalogus wordt op aanvraag toegezonden.

Varia Cartographica

Tentoonstelling: Gevangen in het IJs

Van 12 oktober 1996 tot 14 april 1997 vindt in het Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam een tentoonstelling plaats over de overwintering van Willem Barentsz. in het 'Behouden Huys' op Nova Zembla. De tentoonstelling vormt het hoogtepunt van het Willem Barentsz. herdenkingsjaar.

Vierhonderd jaar geleden werd voor de derde maal een expeditie op touw gezet om een korte, veilige zeeweg naar het rijke Verre Oosten te vinden. Tijdens deze expeditie in 1596 raakte het schip van Willem Barentsz., stuurman en kartograaf, vast in het poolijs bij het Russische eiland Nova Zembla. De bemanning was genoodzaakt een schuilplaats op het kale eiland te bouwen; dit werd het inmiddels beroemd geworden 'Behouden Huys'.

De historische inleiding van de tentoonstelling geeft een beeld van de politieke en economische situatie in de Republiek, kort voor de tochten. Ook wordt uitgelegd waarom men probeerde via een noordelijke route Azië te bereiken. Het tweede thema van de tentoonstelling behandelt de overwintering in het 'Behouden Huys' op Nova Zembla, waar de bemanning acht maanden verbleef. Gerrit de Veer, één van de opvarenden, heeft een dagboek geschreven over de reis. Het dagboek en later teruggevonden voorwerpen vertellen het verhaal van de reis naar Nova Zembla, de overwintering en de terugreis naar Amsterdam. Hoogtepunt van de tentoonstelling is het nagebouwde 'Behouden Huys' op de binnenplaats van het museum, dat is gebaseerd op onderzoek door archeologen.

In het laatste thema komt de hernieuwde Nederlandse belangstelling voor de reizen van Willem Barentsz. aan de orde. Bovendien wordt aandacht besteed aan de verschillende 19de en 20ste eeuwse expeditie naar Nova Zembla met onder andere foto's van de expeditie naar Nova Zembla in 1995.

Adres: Nederlands Scheepvaartmuseum Amsterdam, Kattenburgerplein 1, 1018 KK Amsterdam, tel. 020-5232222
Openingstijden: 12 oktober 1996 tot 14 april 1997, dinsdag t/m zaterdag 10-17 uur, zon- en feestdagen 12-17 uur, nieuwjaarsdag gesloten.

Caert-Thresoor op Internet

Sinds kort is ook *Caert-Thresoor* toegankelijk via de 'elektronische snelweg'. Voorlopig bestaat de *Caert-Thresoor* 'site' slechts uit een Engelstalige uitleg wat het tijdschrift is, de namen van de redactieleden en, ook voor *Caert-Thresoor* abonnees van belang, de inhoud van de jaargangen 14 (1995) en 15 (1996), met de Engelstalige samenvattingen.

Binnenkort is wellicht ook de rubriek 'Varia Cartographica' via hetzelfde medium toegankelijk. Berichten zullen direct op deze pagina geplaatst worden.

Het adres is:

<http://kartoserver.frw.ruu.nl/HTML/STAFF/krogt/ct.htm>

Enkele andere historisch-kartografische sites zijn:

- Werkgroep geschiedenis van de kartografie van de Nederlandse Vereniging voor Kartografie, met informatie over de toekomstige studiedag(en):

<http://nvkserver.frw.ruu.nl/HTML/NVK/werkgroepen/Geschiedenis/Geschiedenis.html>

- MapHist, de e-mail discussiegroep voor de geschiedenis van de kartografie met diverse links naar kaarthistorici:

<http://kartoserver.frw.ruu.nl/HTML/STAFF/krogt/maphist.htm>

- Oddens bookmarks, links naar allerlei op kaarten betrekking hebbende sites:

<http://kartoserver.frw.ruu.nl/HTML/STAFF/oddens/oddens.htm>

Informatie over andere sites gaarne via e-mail sturen naar Peter van der Krogt (p.vanderkrogt@frw.ruu.nl).

Ingezonden: reactie op boekbespreking

(*Caert-Thresoor* 14(1996) 3, blz. 86)

De bespreking van mijn publicatie *Topografische kaarten van Nederland uit de 16de tot en met de 19de eeuw: Een typologische toelichting ten behoeve van het gebruik van oude kaarten bij landschapsonderzoek* (1995), geeft mij aanleiding tot een korte reactie, waarbij ook enkele feitelijke onjuistheden kunnen worden rechtgezet.

Het is geschreven in opdracht van het Ministerie van LNV en beoogt landschapsonderzoekers die nog geen historisch-kartografische kennis hebben op snelle wijze bij te praten. Het betreft geen nieuw onderzoek en er zijn geen verder reikende wetenschappelijke pretenties aan verbonden. De recensent slaat de spijker op de kop met zijn conclusie 'een makkelijk boekje om beginners in kaartenland op weg te helpen'.

Natuurlijk is daarbij door mij dankbaar gebruik gemaakt - niet alleen van mijn eigen dissertatie (1981) - maar ook van andere oude en nieuwere publikaties. Zo ook, de publicatie van T.W. Bieze, 'Beschrijvende lijst van landbouwhistorisch belangrijke kaarten uit het archief der genie in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage' in *Historia Agriculturae* 9(1968), blz. 150-178. Daaruit is (en met zijn toestemming) een buitengewoon belangrijke bladwijzerkaart (blz. 16 en 17) overgenomen, en niet uit een publikatie van Koeman, zoals de recensent opmerkt. Dit alles ter toelichting van de militaire kaarten, daarbij uiteraard ook verwijzend en gebruikmakend van de dissertatie van F.W.J. Scholten (1989), *Militaire topografische topografische kaarten en stadsplattegronden van Nederland, 1579-1795*.

Ten tweede, 'de stadsdeelkaarten die zo wezenlijk zijn voor

het stadshistorisch onderzoek' zijn niet door mij vergeten, maar bewust weggelaten als aparte groep, omdat deze vallen onder de andere door mij onderscheiden soorten. De doelgroep van mijn publicatie noopte trouwens ook niet tot uitvoerige informatie daarover.

Ten derde, de inhoudelijke informatie die te ontleen is aan oude kaarten bij het verrichten van (cultuurhistorisch-)landschapsonderzoek is per kaarttype - gebaseerd op het oorspronkelijke vervaardigingsdoel - uitgelegd. Verdere toelichting kan nauwelijks gegeven worden. In de praktijk zal blijken, afhankelijk van het specifieke onderzoeksdoel, hoe bruikbaar de kaartinformatie is.

Marijke Donkersloot-de Vrij

Stichting GO: cursussen voor het beheren van kartografische documenten

In het voorjaar van 1997 starten bij de Stichting Gemeenschappelijke Opleiding (GO) de twee cursussen voor het beheren van kartografische documenten: Oude kartografische documenten (start 14 januari) en Moderne kartografische documenten (start 18 februari). Beide cursussen worden gegeven in Utrecht en maken deel uit van de Opleiding Beheer van Visuele Documenten GO-H.

De cursussen zijn bedoeld voor beheerders van kartografische documenten in onder andere archieven, topografisch-historische atlanten en kaartencollecties en tevens voor particuliere verzamelaars, gebruikers en beheerders die zich bezig houden met de lokale en/of regionale geschiedenis. Ook zijn deze cursussen geschikt voor medewerkers van instellingen die, naast andere taken, een kleine collectie kaarten beheren.

Het doel van de cursus *Oude kartografische documenten* is: een indruk geven van de ontwikkeling van de vervaardiging tot aan de 20ste eeuw; een overzicht geven van de kartering van Nederland en de in de loop der eeuwen gemaakte kaarten; een toelichting geven op het gebruik van oude kaarten bij historisch onderzoek, noodzakelijk voor de begeleiding van bezoekers.

De cursus kent de volgende onderdelen:

- algemene inleiding in de geschiedenis van de kartografie
- gebruik van oude kaarten
- specifieke terminologie t.a.v. oude kartografische documenten

- literatuur en andere bronnen van kennis, collecties, archieven en andere vindplaatsen van de documenten.

Het doel van de cursus *Moderne kartografische documenten* is: verkrijgen van inzicht in de mogelijkheden en beperkingen van het onttrekken van informatie aan kaarten; verkrijgen van een overzicht van hetgeen in Nederland op kartografisch gebied wordt geproduceerd en de gebruiksmogelijkheden daarvan.

De cursus kent o.a. de volgende onderdelen: verzamelen en bewerken van gegevens van zowel metrische als inhoudelijke aard; kartografische weergave van ruimtelijke verschijnselen; belangrijke Nederlandse kaartseries; kaartproductie; gebruik van moderne kaarten.

De algemene toelatingsvoorwaarden voor de cursussen zijn: een vooropleiding op HAVO-niveau of een bewijs van een gelijkwaardig kennisniveau hebben; enige ervaring in het werk met kartografische documenten hebben.

De cursussen beslaan elk in totaal 15 contacturen (3 lesdagen, 1 dag per week). Het cursusgeld bedraagt f 775,- per cursus.

Voor nadere informatie en een inschrijfformulier kunt u contact opnemen met Stichting GO, Celebesstraat 89, 2585 TG Den Haag, tel. (070) 351 2380, fax (070) 354 9789.

Kadastrale Atlas Utrecht

Op 15 november 1996 bood mr. A.F. Faas, directeur van het Kadaster Utrecht, in het Gemeentehuis van Zeist aan de burgemeester van Zeist, de heer R.G. Boekhoven, het eerste exemplaar aan van *Zeist in 1832. Grondgebruik en grond-*

eigendom. Het is het tweede deel in de reeks *Kadastrale atlas provincie Utrecht*.

Ieder deel bevat per gemeente een gedigitaliseerde bewerking van de oudste serie gedetailleerde kaarten die het Kadaster in de jaren tot 1832 vervaardigde. Hierop zijn alle percelen, gebouwen (waaronder woonhuizen) wateren en wegen afgebeeld. Ook de bijbehorende *Oorspronkelijke Aanwijzende Tafels* zijn via een computerprogramma in deze uitgave opgenomen. Per perceel zijn daarin onder andere vermeld: naam van de eigenaar, beroep, woonplaats, soort van eigendom (huis, molen, weiland e.d.), en op vlakke, belastingklasse en belastbare som. Alfabetische registers op de eigenaren en op hun beroepen zijn toegevoegd. Historische inleidingen over het ontstaan en de werkwijze van het Kadaster en het gebruik van kadastrale bronnen en over de wording van de gemeente tot 1832 completeren het geheel.

De minuutplannen en de OAT's vormen de eerste volledige en betrouwbare administratie van onroerend goed en geven een uniek doorkijkje in de betreffende gemeente in de periode voorafgaande aan de ingrijpende ruimtelijke veranderingen die na 1850 tot stand kwamen, onder andere door woningbouw, industrialisatie en wegenaanleg.

Het ligt in de bedoeling dat de reeks uiteindelijk alle gemeenten in de provincie Utrecht zal omvatten. In andere provincies zijn al eerder dergelijke atlanten verschenen. De Utrechtse reeks is een uitgave van de werkgroep kadastrale atlas provincie Utrecht in samenwerking met lokale historische verenigingen en archiefdiensten. Het rijksarchief in Utrecht, de Stichting Stichtse Geschiedenis, het Kadaster, de Provinciale Archiefinspectie en de Stichting Publikaties Oud-Utrecht zijn in de werkgroep vertegenwoordigd.

Het tweede deel over de gemeente Zeist is uitgegeven in samenwerking met het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting. De prijs van dit deel met een omvang van ca. 100 blz., voorzien van illustraties en 26 losse kaarten bedraagt f 39,50.

Deze prijs kon zo laag gehouden worden dankzij de financiële steun van bedrijven en instellingen.

Informatie: Werkgroep kadastrale atlas provincie Utrecht, p/a Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht, t.a.v. D.J. Wijmer of A. Pietersma, Alexander Numankade 199, 3572 KW Utrecht; tel. 030-2866611.

Schriftelijke bestellingen: Op bovenstaand adres en bij het Zeister Historisch Genootschap Van de Poll Stichting, Postbus 342, 3700 AH Zeist.

verschijnt 1997

Geschiedenis van de kartografie in Nederland

(geheel herziene en aangevulde druk)

Land- en zeekaarten en stadsplattegronden vanaf de middeleeuwen tot het midden van deze eeuw

Prof. dr. ir. C. Koeman f 125,-

ISBN 90 6469 609 8

Canaletto

Postbus 68 2400 AB Alphen aan den Rijn

Besprekingen

Almanak verzamelingen topografisch beeldmateriaal : een overzicht van kaartenverzamelingen en topografisch-historische atlassen in Nederland / red. Paul van den Brink ; [eindred. Eveline Berghuis ... et al.] - Den Haag : Koninklijke Bibliotheek, 1995. - 340 p. - ISBN 90-6259-122-1.

Deze almanak geeft in de eerste plaats een overzicht van de Nederlandse collecties die kaarten, topografische tekeningen en prenten en dergelijke verzamelen. Daarmee wordt voortgebouwd op het werk dat de beide beroepsverenigingen op dit werkkerrein, de *Vereniging 'De Topografisch-Historische Atlas'* en de Werkgroep Kaartbeheer van de Nederlandse Vereniging voor Kartografie in de jaren zeventig en tachtig waren begonnen. Dit resulteerde destijds in de verschijning van een tweetal gidsen, de *Gids voor kaartenverzamelingen*, samengesteld door A. van Slobbe (1980) en de *Gids voor topografisch-historische atlassen* door E.H.A. Verhees (1982). Beide gidsen overlappen elkaar nogal, omdat veel instellingen zowel kaarten als topografisch beeldmateriaal verzamelen. Daarom is het een gelukkig initiatief van beide organisaties geweest om voor een nieuwe uitgave van hun gidsen samen te werken en tot één gezamenlijke uitgave te komen. Beide verenigingen hebben de uitgave ook financieel mogelijk gemaakt.

Het is altijd lastig voor een dergelijk werk een titel te vinden die exact de omvang van de inhoud weergeeft. Hoewel ik zelf zeker geen betere titel voor dit werk zou kunnen bedenken moet wel worden vastgesteld dat zowel de begrippen 'topografisch' als 'kaartenverzamelingen' en 'topografisch-historische atlassen' ruim geïnterpreteerd moeten worden. Zo kan bijvoorbeeld de Atlas van Stolk in Rotterdam eigenlijk met geen van deze drie begrippen worden aangeduid; het is een verzameling van historie-afbeeldingen betreffende heel Nederland (wat overigens niet uit de informatie in de Almanak is op te maken), al draagt de instelling de naam Atlas en bezit ze zeker ook een aantal kaarten en topografie-afbeeldingen.

Het voordeel van een ruime interpretatie van de titel is dat een kleine 300 collecties kon worden opgenomen, die tezamen bij benadering toch wel een compleet beeld geven van wat in ons land in openbare instellingen aan topografische en historische beelddocumentatie en kartografische documentatie bijeengebracht is en wordt. Per instelling worden daarbij de volgende gegevens vermeld: naam en adres, bereikbaarheid, beschrijving van de instelling, collectie, voorzieningen en literatuur.

Ik wil voorop stellen dat ik buitengewoon blij ben met deze almanak en dat de geboden informatie mij, na enkele maanden praktijkgebruik, over het algemeen zeer nuttig is gebleken. Bij enkele gegevens zou ik echter een kritische kanttekening willen zetten. Zo wordt onder 'naam en adres' in de meeste gevallen ook een persoonsnaam vermeld, veelal voorzien van een kwalificatie. Desondanks is vaak niet duidelijk wat de status van de vermelde persoon is. Is het degene die je kunt lastig vallen met een simpele vraag, bijvoorbeeld naar de mogelijkheid een foto te leveren, of is het het hoofd van een afdeling met diverse personeelsleden of zelfs de directeur van de instelling waarvan de beeldcollectie een onderdeel is? Mede omdat juist de personen het meest wisselende bestanddeel van de collectie-informatie zijn, lijkt de praktische bruikbaarheid van deze naamsvermeldingen mij, zeker op wat langere termijn, dubieus. Onder het hoofd 'collectie' treft men, naast een korte karakteristiek, ook een tabellarisch overzicht aan waarin per documenttype (bijv. kaarten, tekeningen en prenten, foto's) aantallen worden vermeld, alsmede de perioden die ze bestrijken en de thema's waarop ze betrekking hebben. Al geeft deze informatie zeker nuttige indicaties, ook als men de waarschuwing in de inleiding ter harte neemt dat het

veelal om globale aanduidingen gaat en dat veel materiaal nog niet geïnventariseerd is, toch blijft onduidelijk of bijvoorbeeld de vermelde negatieven en dia's opname- of reproductienegatieven, resp. -dia's zijn en of bijvoorbeeld de aantallen die vermeld worden onder film, video en geluidsbanden betrekking hebben op de fysieke aanwezigheid van zoveel banden of op de aantallen onderwerpen die er op zijn vastgelegd. Hoewel ik er op aan zou willen dringen dat de verzamelaars van dit soort gegevens hun vragen zo exact mogelijk stellen ben ik me er ook van bewust dat al te gespecificeerde vragen niet of slechts globaal beantwoord zullen worden, omdat het leveren van de dan gevraagde gegevens teveel tijd kost. Heel nuttig is dat onder het hoofd 'voorzieningen' ook een aanduiding wordt gegeven van de mate waarin een collectie is gecatalogiseerd en toegankelijk gemaakt.

De volgorde waarin de beschreven collecties worden gepresenteerd is alfabetisch op plaatsnaam en vervolgens op naam van de instelling. Het zoeken naar collecties die een bepaald soort documenten verzamelen (categorieën Algemeen, Audiovisueel, Fotografie, Kartografie en Prentbriefkaarten) of naar instellingen die bepaalde diensten verlenen (categorieën Auteursrecht, Automatisering, Onderzoek, conservering & restauratie, Opleiding en Antiquariaten & veilinghuizen) wordt mogelijk gemaakt door een overzicht van adressen, dat met een register op instellingsnamen de Almanak afsluit.

Een buitengewoon nuttig bestanddeel van de Almanak is ook het literatuuroverzicht dat bijna 30 pagina's beslaat. De titels zijn bijeengebracht door een aantal specialisten op de diverse kennisgebieden die het werkkerrein van de topografische beelddocumentatie en de kartografie betreffen. Een vraag bij dit onderdeel - die ik eigenlijk graag ter plaatse al beantwoord had willen zien - is hoe dit literatuuroverzicht zich verhoudt tot twee oudere bibliografieën, die in de *Handleiding voor het beheer van een topografisch-historische atlas* (Hilversum 1988) en de *Bibliografie van de geschiedenis van de kartografie van de Nederlanden* [BGKN] (Utrecht, 1993). Ten opzichte van de bibliografie in de *Handleiding* kan zeker gesproken worden van een aanvulling met vanaf 1988 verschenen publikaties, al worden er veel oudere titels vermeld die ook al in de *Handleiding* staan. In het literatuuroverzicht in de Almanak vindt men in de rubriek 'Kartografische documenten' echter slechts één titel die na de publikatie van de BGKN is verschenen. Enigszins willekeurig lijkt mij de behandeling van titels die ook bij de afzonderlijke collecties zijn vermeld; soms staan ze wel in het literatuuroverzicht, maar heel vaak niet. Voor zover een publikatie alleen van belang is voor een bepaalde collectie is dat vanzelfsprekend, maar soms heeft zo'n titel ook een verder strekkende betekenis. Logisch is daarom dat de catalogus van de *Atlas van Stolk* op beide plaatsen voorkomt, onbegrijpelijk echter dat F. Mullers *Nederlandse geschiedenis in platen* alleen in de literatuuropgave van het Rijksprentenkabinet is te vinden. In de toepassing van de overigens heldere systematiek zitten nog wel een paar schoonheidsfoutjes. Vooral de rubriek 'technische tekeningen' lijdt hieronder. Er staan nogal wat architectuur- en bouwhistorische werken in waarin weliswaar wel technische tekeningen zijn afgebeeld, maar die m.i. toch weinig informatie over dit documenttype geven. Een titel als J. Giltay's schilderijtentoonstellings-catalogus *Perspectieven* lijkt mij helemaal niet in deze categorie thuis te horen. Een probleem bij het onderbrengen in een rubriek is echter dat een titel lang niet altijd een duidelijke omschrijving geeft van de inhoud van een publikatie en de redacteur van een bibliografie kan nu eenmaal niet alles zelf in handen nemen. Daarom wordt aanbevolen naast deze waardevolle literatuurlijst ook de bibliografie van de *Handleiding* en de BGKN te blijven gebruiken en in de Almanak zelf ook de

literatuurlijsten bij de belangrijke landelijke, regionale, lokale en categoriale instellingen te raadplegen. Een woord van hulde en dank aan degenen die zich hebben ingezet om de publikatie van deze *Almanak* tot stand te brengen en die het tijdrovende werk van het bij elkaar brengen en verwerken van de vereiste gegevens hebben verricht is zeker gepast. Aangezien de verkoop voorspoedig lijkt te verlopen, zoals de *Nieuwsbrief* van de Vereniging 'De Topografisch-historische atlas' van februari 1996 meldt, mag wellicht op een nieuwe uitgave gehoopt worden als de tijd daarvoor rijp is.

Piet Ratsma

De Mercator a Blaeu: España y la edad de oro de la cartografía en las Diecisiete Provincias de los Países Bajos. - Madrid: Fundación Carlos de Amberes, [1995]. - 173 blz.; ill. - ISBN 84-86763-89-4.

Deze catalogus is uitgegeven ter gelegenheid van de gelijknamige tentoonstelling in Madrid gehouden van 19 september tot 19 november 1995. De tentoonstelling was daarna in Barcelona te zien van 12 december 1995 tot 4 februari 1996. De catalogus voor Madrid is in het Spaans en die voor Barcelona in het Catalaans.

De catalogus heeft vier secties, overeenkomend met de inrichting van de tentoonstelling te weten: Mercator en zijn tijd als exponent van de Zuidelijke Nederlanden; de relatie tussen de Nederlanden en Spanje en de wederzijdse invloeden op kartografisch gebied in de 16de en 17de eeuw; de Blaeu-familie als exponent van de Noordelijke Nederlanden; en het aspect van de Verenigde Nederlanden belichaamt in de Leo Belgicus.

Van elk ieder van deze aspecten zijn in de catalogus artikelen van deskundigen van deze materie opgenomen. Allereerst is er echter een inleiding van prof. Fernando Bouza, die een belangrijk aandeel had in de totstandkoming van deze tentoonstelling. Hij geeft hierin aan, dat de tentoonstelling niet alleen een geschiedenis van kaarten is, maar ook de geschiedenis in kaarten te weten van het tijdperk, dat de Nederlanden in opstand waren tegen Spanje.

Mercator wordt besproken door prof. Rodolfo Nuñez de las Cuevas. Het is een beschrijving over wie Mercator was en wat zijn werk omvatte. Voor het Spaanse publiek een informatief artikel, hoewel het voor de kenners na alles wat verschenen is ter gelegenheid van het Mercator jaar, enigszins mosterd na de maaltijd was.

Over Mercator ook een artikel van Roger A. Blondeau, in feite een beknopte weergave van prof. Nuñez' artikel. Het was eigenlijk overbodig. Verder in deze sectie een artikel van prof. Frans Depuydt en Danny Grobben waarin in beknopte vorm de Vlaamse kartografen in Mercators tijd zoals Ortelius, De Jode enz. besproken worden. Als zodanig vult dit het artikel van prof. Nuñez aan. Een vierde artikel van de hand van Frank Canters behandelt meer de mathematische aspecten van de kartografie van Ptolemaeus en Mercator.

Prof. Fernando Bouza belicht in zijn artikel een aspect waarover, voor zo ver ik weet, nog niet veel is geschreven, namelijk de relatie van Spanje en het Spaanse hof met de Nederlandse kartografie in de 16de en 17de eeuw. Hij bespreekt uitgebreid de invloed en activiteiten van Nederlandse kartografen in Spanje en aan het Hof zoals Cock, Van Wijngaerde, Ortelius, Sgrooten en anderen. Veel Nederlands kartografisch materiaal in de vorm van atlasen en kaarten was dan ook in die tijd aanwezig in de diverse bibliotheken en privéverzamelingen. Bij het zoeken naar materiaal voor dit artikel heeft Bouza interessante nieuwe gegevens gevonden zoals bijvoorbeeld documenten in het archief van Simancas met betrekking tot Ortelius en Blaeu, en gegevens over de aanwezigheid in die tijd van Nederlands kartografisch materiaal in Spaanse archieven en bibliotheken. En zeer waarschijnlijk is er nog veel meer materiaal hierover aanwezig in de archieven van Simancas, van het Koninklijk Paleis en privé-archieven en bibliotheken. Dit artikel zou mogelijk als basis kunnen dienen voor

een verdere studie over de relatie tussen Spanje en de Nederlanden op kartografisch gebied in de 16de en 17de eeuw.

Blaeu was een exponent van de Noord-Nederlandse kartografie. Prof. Günter Schilder heeft in dit hoofdstuk de Blaeu-familie en hun werk uitvoerig beschreven, waardoor Spaanse belangstellenden inzicht gegeven werd in het belang van deze familie voor de Nederlandse kartografie.

De vierde sectie betrof de Leo Belgicus en had als basis de tentoonstelling in 1994 te Leuven 'Eenheid op papier' genaamd, wat ook de titel van deze sectie in Madrid was. Het artikel in de catalogus werd geschreven door de kenner van dit onderwerp, Henk van der Heijden. Ook hier weer geeft het artikel aan de Spaanse bezoeker een goed beeld van de belangrijkheid van de Nederlandse kartografie en wat die Nederlanden nu wel waren. De kaart van de Leo Belgicus is wel bekend in Spanje, maar door dit artikel kan kennis genomen worden van de geschiedenis ervan.

De eigenlijke catalogus geeft van de tentoongestelde objecten in volgorde van de nummering, - behalve titel en herkomst van het document, atlas enz. - ook een korte beschrijving met bijzonderheden, evenals uit welk bezit zij afkomstig waren. Een paar stukken van de tentoonstelling in Madrid waren niet beschikbaar voor Barcelona en zijn vervangen door andere. Daardoor is er een klein verschil in de beschrijving van de stukken tussen de Madrileense en Catalaanse uitgave.

De catalogus bevat een vrij uitgebreide bibliografie, waarin veel Spaanse publikaties zijn opgenomen, evenals mooie kleurenreproducties van het kaartmateriaal. Al met al een interessante publikatie, die de moeite van het lezen waard is, mits men echter de Spaanse taal machtig is. Deze catalogus was dan ook volledig afgestemd op Spaans publiek. De tentoonstelling was een succes en trok in twee maanden in Madrid 13.000 bezoekers.

A.M. Berkhemer

Een heerlijkheid in de bocht. Kaartboek van de polder Meinerswijk bij Arnhem / R.C.M. Wientjes (i.s.m. A.J.M. ten Hoedt) - Zwolle : Stichting Archeologie en Historie Polder Meinerswijk en Waanders Uitgevers, 1995. - 64 blz., ill. in zw/w en kleur. - ISBN 90-400-9779-8. - f 29,95.

Hoewel men het misschien op grond van de titel zou denken, is deze publikatie niet bedoeld voor publiek dat uitsluitend geïnteresseerd is in (oude) kaarten. Landschaps-geschiedenis en kaarten gaan hier hand in hand. Veel kaarthistorici-bibliografen bekommen zich daar niet om, maar gelukkig zijn er steeds meer onderzoekers die op dit punt belangrijke bijdragen leveren. Terecht wordt in de inleiding gesteld dat de geschiedenis van het landschap zich nergens duidelijker manifesteert dan in een kaart.

De auteurs hebben een inventarisatie gemaakt van kaarten betreffende hebbend op de polder Meinerswijk (ten zuidwesten van Arnhem). Uit het grote aantal dat te voorschijn kwam, zijn achttien, voornamelijk handgetekende, kaarten uit vier eeuwen geselecteerd die de verschillende historische aspecten van de polder het beste naar voren brengen. Het boek bestaat uit twee delen. In het eerste deel staan zes belangrijke kaarten, in kleur gereproduceerd, centraal en in het tweede deel de landschapsgeschiedenis, toegelicht aan de hand van de kaarten. Zeer uitvoerig (met volledige transcripties van teksten die op de kaart voorkomen) worden de achtergronden en het ontstaan van de zes kaarten besproken; kortom, het doel van de vervaardiging, dat de inhoud van de kaart bepaalt, wordt duidelijk. Dit is buitengewoon belangrijk, vooral ook voor de pure kartobibliograaf, die dit onderwerp vanwege tijdgebrek vaak moet laten zitten en nu voor het beschrijven van deze kaarten dit boek als hulpmiddel kan gebruiken. Degene die meer historisch-kartografische informatie verwacht, komt te kort, omdat er niet of nauwelijks wordt ingegaan op de makers en hun achtergrond. Maar ik haast mij te zeggen dat deze publikatie aan zijn hoofddoel beantwoordt, namelijk de landschapsge-

schiedenis verduidelijken met behulp van oude kaarten. De kaartafbeeldingen - behalve kaarten zijn ook nog enkele andere topografische afbeeldingen opgenomen - zijn van goede kwaliteit. Gelukkig heeft men er ook aan gedacht een personen-, zaken- en topografisch register te maken.

Marijke Donkersloot-de Vrij

Dordt in de kaart gekeken / [eindredactie Wim van Wijk ; met medew. van Jan Alleblas]. - Zwolle : Waanders Uitgevers, 1995. - 148 blz. ; ill. in kl. en z/w. - ISBN 90-6630-477-4.

Met het verschijnen van *Dordt in de kaart gekeken* kan deze oude Hollandse stad zich scharen in het illustere gezelschap van Nederlandse steden, die over een in boekvorm uitgegeven overzicht van eigen stadsplattegronden beschikken. Ik mag hier zelfs meteen aan toevoegen dat, vooral gezien de voortreffelijke kwaliteit van de reproducties, Dordrecht hiermee met kop, en misschien zelfs ook wel met schouders uitsteekt boven de meeste andere uitgaven van een stad met zijn stadsplattegronden.

In ruim formaat uitgegeven (29x24,5 cm) bevat het werk meer dan honderd afbeeldingen, waarvan ruim de helft in kleurendruk. Verreweg de meeste afbeeldingen betreffen kaarten en plattegronden, of details ervan. Daarnaast zijn enkele prenten en oude foto's weergegeven. Dank zij het grote formaat en vooral de uitstekende kwaliteit van de gereproduceerde kaarten verschaffen deze veel en gedetailleerde topografische informatie.

Uitgaande van het vele bewaard gebleven en besproken kaartmateriaal wordt de geschiedenis van de stadsopbouw van Dordrecht beschreven. In vijf hoofdstukken wordt door evenzoveel auteurs speciaal aandacht geschonken aan: de algemene aspecten van het stadsbeeld zoals deze in de kaarten werden vastgelegd, de houthandel, de havens en de molens in en rond de stad, en tot slot de buitenplaatsen in de omgeving. Het geheel wordt afgesloten met een literatuur- en bronnenopgave, een lijst van afbeeldingen en een drietal indexen: een zakenindex, een op geografische en een op eigennamen. Wat een voorrecht voor een stad, om over zoveel oud kaartenmateriaal te kunnen beschikken.

Na lezing van het boek kan men constateren dat een vrij volledig overzicht over het wel en wee van de stad en omgeving is geboden. Het heeft mij echter, als niet-Dordtenaar, wel enige moeite gekost mij te oriënteren bij de beschrijving van de vele details. Het is jammer dat de auteur(s) geen overzichtskaart of schetskaart hebben opgenomen, waarop alle in de tekst beschreven details wat makkelijker zijn te volgen. Voor de buitenstaander is het moeizaam om zonder veel gezoek alle beschrijvingen te kunnen volgen. Het wordt de lezer trouwens niet eenvoudig gemaakt bij het zoeken naar een kaart, die onderwerp van bespreking is. Er wordt, naar mijn smaak, niet consequent en soms onduidelijk verwezen naar de besproken kaarten, waarbij ik soms eerst achterin de lijst van kaarten (die trouwens niet chronologisch is) moest zoeken, om te kunnen achterhalen op welke pagina de kaart is afgebeeld, en omgekeerd, om bij een aantal afbeeldingen van kaarten uit te vinden welke kaart (bijvoorbeeld op blz. 28, blz. 68/69) is afgebeeld.

Wanneer in de tekst wél wordt verwezen naar een kaart, dan is dit onduidelijk, omdat er geen nummering in de opgenomen kaarten werd aangebracht. Hierdoor wordt dan soms bijvoorbeeld verwezen naar 'de kaart van omstreeks 1740', of naar een kaart (van Van Nispen) 'uit omstreeks 1681', die dan op de volgende pagina 'uit omstreeks 1688' afkomstig blijkt te zijn. Op blz. 19 wordt de kaart van Tirion uit 1742 aangehaald, waarna deze in de volgende bladzijden wordt vergeleken met een kaart van Blaeu en die van Nunnink. Pas op blz. 26 wordt vermeld, dat de Tirion-kaart op blz. 100 is afgebeeld. Waar de kaart van Nunnink is weergegeven komt niet ter sprake.

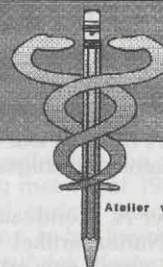
De combinatie van tekst en kaart is een gelukkige gebeurtenis, want vele veranderingen in het stratenpatroon zijn te volgen in het kaartbeeld. Uit dit boek blijkt weer eens zeer

duidelijk de vergankelijkheid van oude gebouwen, molens, stellingen en dergelijke als gevolg van stadsuitbreidingen, de aanleg van spoorlijnen en zo meer, waaraan men in Dordrecht ook niet ontkomen is. Er wordt vrij diep in gegaan op de diverse aspecten van de molens, waarvan er een groot aantal heeft bestaan. Hoewel het verloop van de aanleg van havens en de opslag van houtvloten vrij uitgebreid wordt besproken (door Peter Sigmond), komt mijns inziens de functie van de stad als stapelhaven toch niet voldoende uit de verf. Ik miste eigenlijk in de beschrijvingen het grote belang van Dordrechts verleden als stapelmarkt. Het woord 'stapel' komt weliswaar enkele keren voor, maar er moet te veel tussen de regels worden gelezen om dit toch voor Dordrecht zo belangrijke aspect er uit te halen. Met name bij de beschrijvingen van de hout- en kalkhavens is naar mijn smaak iets te weinig op het karakter van de stapelmarkt gewezen.

Het boek is zeer verzorgd uitgegeven. Over de kwaliteit van de reproducties heb ik mij reeds uitgelaten. Ik heb in het boek geen zetfouten aangetroffen. Wel heb ik mij een enkele maal gestoord aan zinnen, die beginnen met 'Want', 'Maar' of 'En'. Ook was men niet zeer geïnspireerd bij het zoeken naar goede kopjes boven de paragrafen en is er te weinig hiërarchie aangebracht in de diverse paragrafen. Toch is het geheel een prettig leesbaar boek geworden.

Door de bank genomen betreft de boven geuite kritiek uiteindelijk maar ondergeschikte facetten. Het boek bevat zeer veel informatie, waaraan ongetwijfeld een gedegen archiefonderzoek vooraf moet zijn gegaan. Het boek is van waarde, zowel voor de geïnteresseerde leek, als voor de historicus en historisch geograaf. Ik heb het met veel plezier gelezen.

H.P. Deys

Restauratie atelier STERKEN

Atelier voor conservering en restauratie van papier en perkament

Prenten

Schade die het beeld van een prent verstoort, kunnen wij voor u reduceren of wegnemen. Tevens kunnen wij zorgen voor zuurvrije passe-partouts en een passende lijst.

Kaarten

In de loop der jaren is het restaureren en verdoeken van grote tot zeer grote wandkaarten uitgegroeid tot één van onze specialiteiten.

Documentenwacht

Onverhoopte bedreiging van uw collectie in de vorm van brand of wateroverlast is ons ook een zorg. U kunt ons 24 uur per dag bereiken voor instructie en begeleiding bij de berging en eerste maatregelen bij een calamiteit.

De Cloese 7-9, 7339 CM Ugchelen
Tel: 0555-423147 Fax: 0555-403614
Calamiteitennummer: 06-59284855

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

BROECKE, M.P.R. VAN DEN

Ortelius Atlas Maps: an illustrated guide / Marcel P.R. van den Broecke. - 't Goy-Houten: HES Publishers, 1996. - 308 blz.; ill. - ISBN 90-6194-308-6.

BURDEN, P.H.D.

The mapping of North America: a list of printed maps 1511-1670 / Philip D. Burden. - Rickmansworth, Herts.: Raleigh Publications, 1996. - xxxiv, 568 blz.; ill. - ISBN 0-9527733-0-9.

ENGELLEN, F.H.G.

Gerard Mercator en Gangelt / Frans H.G. Engelen. - In: *Historisch Jaarboek voor het Land van Zwentibold* 16(1995), blz. 114-121. (Zie ook blz. 97 in dit nummer)

GOOS, A.

Nieuw Nederlandsch Caertboek, waer in volkomentlijcker als oyt te voren vertoont werden de XVII Nederlanden... / door Abraham Goos; Ten Geleide door H.A.M. van der Heijden. - Weesp: Robas BV, [1996]. - (Robas Facsimile Fonds). - ISBN 9072 770 72 2. - Facsimile van de uitgave Amsterdam: Ian Ianssen, 1625.

KROGT, P. van der

Gerard Mercator: the father of modern cartography / Peter van der Krogt. - In: *Mercator's World* 1(1996)4, blz. 34-41.

OKHUIZEN, E.

Het kaartbeeld van het noordpoolgebied vóór Barentsz / Edwin Okhuizen. - In: *Spiegel Historiael* 31, 10 (oktober 1996), blz. 384-389 & 436.

ORMELING, F.J. (sr.)

J.J.K. Enthoven (1851-1925): inspirerend promotor van de kartering in voormalig Nederlands-Indië / F.J. Ormeling sr. - In: *Kartografisch Tijdschrift* 22(1996)2, blz. 7-14.

PFLADERER, R.

The legacy of the Itinerario: Four centuries of European Adventure in the East / Richard Pfladerer. - In: *Mercator's World* 1(1996)5, blz. 22-29.

SCHILDER, G.

Monumenta Cartographica Neerlandica V: Tien wandkaarten van Blaeu en Visscher = Ten wall maps by Blaeu and Visscher / Günter Schilder. - Alphen aan den Rijn: Canaletto Publishers, 1996. - 386 blz.; ill. + portefeuille met 10 facsimile's van wandkaarten op 147 bladen. - ISBN 90 6469 704 3. - f 325,-.

SHIRLEY, R.

The face of the maker: Portraits of cartographers concealed in maps and title pages / Rodney Shirley. - In: *Mercator's World* 1(1995)4, blz. 14-19.

WHITFIELD, P.

Inner worlds and outer worlds: eight centuries of world maps / Peter Whitfield. - In: *Mercator's World* 1(1996)5, blz. 14-21.

Inhoud historisch-kartografische tijdschriften

MERCATOR'S WORLD, vol. 1, no. 4 (1996)

Shirley, Rodney, The face of the maker: Portraits of cartographers concealed in maps and title pages (blz. 14-19),

Coyne, John, Hooked on a map: The Harold and Peggy Osher Collection at the Osher Map Library and Smith Center for Cartographic Education (blz. 20-25),

Wajntraub, G. & E., An illustrated history of the Holy City (blz. 26-33),

Krogt, Peter van der, Gerard Mercator: The father of modern cartography (blz. 34-41),

Mandell, Mel, World War II maps for armchair generals: Civilians make a major market for war and post war maps (blz. 42-45),

Lane, Ben, Lamb's life and logic (blz. 46-47),

Carroll, Angus, The case of the missing map: a novice at las collector pursues the Arabia Felix (blz. 50-51),

Huberman, Jack, A worldly possession (blz. 52-53),

Hackler, David, Gifts revealing a golden era [review article T. Suarez, Shedding the veil] (blz. 54-57).

MERCATOR'S WORLD, vol. 1, no. 5 (1996)

Whitfield, Peter, Inner worlds and outer worlds: eight centuries of world maps (blz. 14-21),

Pfladerer, Richard, The legacy of the Itinerario: Four centuries of European Adventure in the East (blz. 22-29),

Walker, James V., Jonathan Carver and the map that introduced Oregon (blz. 30-37),

Snyder, John P., Delighting in distortions: world map projections as art (blz. 38-43),

Layland, Michael, 'A land that is uncultivated, insane, impassable and largely unknown...': the story behind Requena's map of 1796 (blz. 44-49),

Turim, Gayle, The world's eyes are upon you (blz. 50-55),

Smith, David, William Blackwood & Sons: map publishers of the nineteenth century (blz. 56-61).

MERCATOR'S WORLD, vol. 1, no. 6 (1996)

Hoogvliet, Margriet, The Mystery of the Makers: Did Nuns make the Ebstorf Map? (blz. 16-21),

Mathes, W. Michael, Traditional, possible, and desirable: Origins of the Island of California (blz. 22-26),

Schuster, Carl G., Hudson Bay and the accuracy of old maps (blz. 28-34),

Tyner, Judith, The origins of American atlas cartography: Mathew Carey and the Philadelphia mapmakers (blz. 36-41),

Carroll, Angus, Into Africa: The search for the source of the Nile (blz. 42-49),

Lane, Christopher, The color of old maps (blz. 50-57).

Inhoud 15e jaargang 1996

Artikelen

ENGELN, F.H.G., Gerard Mercator en Gangelt	97
GITTENBERGER, F., Kaarten, platen en staten: C.J. Visschers Comitatus Flandria met randgezichten thuisgebracht	9
HAUBOURDIN, R.M., '...het Skelet van de nieuwe Caart der Republiek...', de kostbare voorgeschiedenis van de Krayenhoff-kaart	38
HEUVEL, C. van den, Een atlas voor Gilles de Berlaymont, baron van Hierges: Belegeringssenes, stadsplattegronden en fortificatie-ontwerpen voor een 'soldatgentilhomme', 1570-1578	57
HESSELINK-DUURSMA, C.W., De kaartencollectie in het Streekarchief Hollands Midden te Gouda	99
HEIJDEN, H.A.M. van der, De minuutkaart van Middelburg in Vlaanderen van Jacob van Deventer teruggevonden	107
KROGT, P. van der, De Mercatorjaren 1994 en 1995: een terugblik	89
NALIS, H.J., Cresfeldts kaart van de 'Iselstroom' uit het midden van de 16de eeuw	1
SCHAFTENAAR, H., De Krijgsspelkaart van Amersfoort en omgeving	71
SCHROOR, M., 'De Dresdener Atlas: een verzameling zestiende-eeuwse plattegronden	15
SHIRLEY, R., De Nederlandse bijdrage aan de decoratieve kartografische titelpagina	29
WILDEMAN, D., De 'Atlas van Loon' in het Scheepvaartmuseum	75

Besprekingen

Ad usum navigantium / M.A. Guiso & N. Muratore (D. de Vries)	23
Almanak verzamelingen topografisch beeldmateriaal: een overzicht van kaartenverzamelingen en topografisch-historische atlanten in Nederland / (red) Paul van den Brink (Eveline Berghuis)	112
La Cartografia dels Països Baixos (M. Donkersloot-de Vrij)	51
De Mercator a Blaeu: España y la edad de oro de la cartografía en las Diecisiete Provincias de los Países Bajos (A.M. Berkhemer)	113
Dordt in de kaart gekeken / red. Wim van Wijk en Jan Alleblas (H.P. Deys)	114
Eenheid op papier / red. J. Roegiers & B. Van der Herten; en idem catalogus / H.A.M. van der Heijden (F. Wieringa)	85
Generaale land-kaarte van den Loopicker-waard / inl. L. Aardoom (M. Donkersloot-de Vrij)	23
Gewestkaarten van de Nederlanden door Jacob van Deventer, 1536-1545 / C. Koeman (L. Aardoom)	24
Een heerlijkheid in de bocht. Kaartboek van de polder Meinerswijk bij Arnhem / R.C.M. Wientjes (M. Donkersloot-de Vrij)	113
Historische kaarten van het heelal / C. Stott (E. Dekker)	84
Kaarten in bijbels / W.C. Poortman & J. Augusteijn (H. Voogt)	84
The Mapping of the heavens / P. Whitfield (E. Dekker)	84
Perfect gemeten / (red.) F. Wieringa (J. Beenakker)	51
Sammlung Woldan: Bestandskatalog / G. Holzer (M. Hamelers)	83
Topografische kaarten van Nederland uit de 16de tot en met de 19de eeuw / M. Donkersloot-de Vrij (M. Hamelers)	86
Who's who in the history of cartography / ed. M.A. Lowenthal (J. Smits)	83

Varia Cartographica 19, 47, 79, 110

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven 26, 53, 87, 115

antiquariaat

DE RIJZENDE ZON

Poststraat 8, 5038 DH Tilburg

Tel.: 013-5360337

Fax: 013-5361450

Geopend: dinsdag t/m zaterdag 12-17 uur

Brabantica

Scandinavica

Nabije Oosten

Verre Oosten

Niet-westerse Boeken

Reizen

Anthropologie

Speciaal voor atlanten 1840-1940

cat. 39: Scandinavica-Arctica

Willem/Joan Blaeu (1606) c1640 World

"One of the supreme examples of the mapmaker's art"

RODERICK M. BARRON

Antique Map Specialist

21 BAYHAM ROAD

SEVENOAKS

KENT TN13 3XD

TEL & FAX 01732-742558

Send for a copy of my most recent catalogue
Fine maps of all parts of the World

Discover a world of difference with the professional services of
one of the UK's leading international private dealers

Early maps of the World, Americas, Asia, South East Asia
& the Far East a speciality

J. Emmering
Antiquarian Bookseller
and Printdealer

N. L. Voorburgwal 304
1012 RV Amsterdam
tel. 020 - 6231476

Old and Rare maps. West Indiana

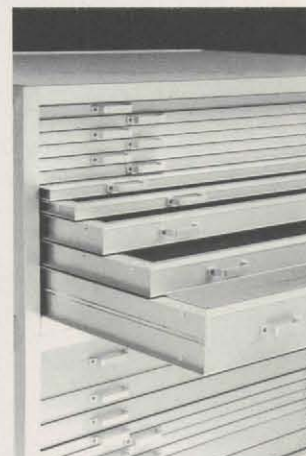
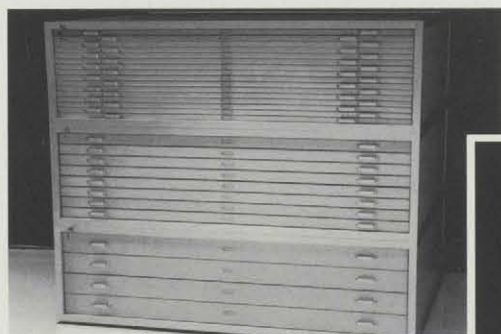

JEZET INTERNATIONAL BvBA
 CONSERVATION ENGINEERS

"PLANORAMA"®

Archiefkasten en - modules.
 Onderhoudsvrij aluminium.
 Diverse hoogtes van laden.
 Bodemplaat naar keuze.

Verkoopadres:

SIMBA ALUMINIUM B.V. - Postbus 235 - 4730 AE OUDENBOSCH
 Telefoon 0165-320242/44 - Fax 0165-320262

MONUMENTA CARTOGRAPHICA NEERLANDICA

Monumenta Cartographica Neerlandica I

Kaartenmap met tekstdeel (172 pagina's)

Günter Schilder

f 275,— ISBN 90 6469 561 X

Monumenta Cartographica Neerlandica II

Kaartenmap met tekstdeel (172 pagina's)

Günter Schilder

f 275,— ISBN 90 6469 573 3

Monumenta Cartographica Neerlandica III

Kaartenmap met tekstdeel (352 pagina's)

Günter Schilder

f 295,— ISBN 90 6469 651 9

Monumenta Cartographica Neerlandica IV

Kaartenmap met tekstdeel (370 pagina's)

Günter Schilder

f 300,— ISBN 90 6469 660 8

Monumenta Cartographica Neerlandica V

Kaartenmap met tekstdeel (396 pagina's)

Günter Schilder

f 325,— ISBN 90 6469 704 3

DE STADSPLATTEGRONDEN VAN JACOB VAN DEVENTER

Reproducties van de minuten en netkaarten van 222 steden in de 17 Provinciën vervaardigd door Jacob van Deventer tussen 1558 en 1570.

map 1	Zuid-Holland	f 250,—	ISBN 90 72770 34 X
map 2	Utrecht	f 200,—	ISBN 90 6469 702 7
map 3	Noord-Holland	f 250,—	ISBN 90 72770 49 8
map 4	Friesland	f 250,—	ISBN 90 72770 33 1
map 5	Overijssel, Groningen en Drenthe	f 250,—	ISBN 90 6469 692 6
map 7	Zeeland	f 250,—	ISBN 90 6469 710 9

In voorbereiding

map 6	Gelderland
map 8	Noord-Brabant en Limburg
map 9 ^a en b	Vlaanderen en Brussel
map 10 ^a en b	Wallonië en Brussel
map 11 ^a en b	Frankrijk
map 12	Duitsland en Luxemburg

Losse kaarten

Van de meeste steden zijn ook losse kaarten met stadsbeschrijving te koop.

Prijs per minuut of netkaart met beschrijving f 29,50, minuut + netkaart en beschrijving f 34,50.

De Gewestkaarten van de Nederlanden van Jacob van Deventer

De kaarten van Brabant, 1536; Holland, 1542; Gelderland, 1543; Friesland, 1545; Zeeland, 1540; en toegevoegd de kaart van Vlaanderen, 1540, gegraveerd door Gerard Mercator. De kaarten bestaan uit meerdere bladen. De schaal varieert van 1:180.000 tot 1:190.000. Kaarten met een picturale weergave van alle kerken en kloosters.

Prof. dr. ir. C. Koeman

f 185,— ISBN 90 6469 673 X

CARTOGRAPHICA RARISSIMA

I Nova et accurata geographica descriptio Inferioris Germaniae; (Amsterdam 1607) Pieter van den Keere

Kaart van de zeventien provincies in 12 bladen

Atlas met inleiding

Günter Schilder

f 190,— ISBN 90 6469 662 4

II Nova et accurata totius Germaniae tabula; (Amsterdam 1612) Willem Jansz Blaeu

Kaart van Duitsland in 6 bladen, Rijnkaart in 2 bladen en de Donaukaart in 3 bladen

Atlas met inleiding

Peter H. Meurer

f 225,— ISBN 90 6469 707 8

Canaletto

Postbus 68 2400 AB Albert Einsteinweg 25a Alphen aan den Rijn.

Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever.

Telefoon 0172-444667*

Telefax 0172-440209